

Lula Döneminde Brezilya'nın Afrika Politikası: “Güney-Güney” İşbirliği Nereye?

Ar. Gör. Esra AKGEMCİ

*A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü*

Giriş

Afrika'da 2000'li yıllardan itibaren yükselen güçlerin hızla artan varlığı, Üçüncü Dünya siyasetinde birçok tartışmayı beraberinde getirdiği gibi, farklı akademik çalışmalara da konu olmaya başlamıştır. Uluslararası İlişkiler disiplini açısından temel sorunsal, yeni emperyalizm ve neo-kolonyalizm kavramları çerçevesinde şekillenmiş, yükselen güçlerin Afrika'daki rekabeti, genellikle 19. yüzyıl emperyalizmiyle ilişkilendirilerek ele alınmıştır.

Bugün, özellikle Sahra-altı Afrika, yatırım ve ihracat açısından büyük fırsatlar sunan, yükselen pazarlarıyla büyük potansiyele sahip bir bölge olarak öne çıkmaktadır. 2010'da yüzde 4,9'luk bir büyüme oranı yakalayan bölgenin 2011 ve 2012 için tahmini büyüme oranları yüzde 5,5 ve yüzde 5,9 olarak belirlenmiştir.¹ Büyük ölçüde doğal kaynak ihracatına dayanan bu büyüme rakamlarında, son dönemde kıtadaki yatırımlarını artıran yükselen güçlerin önemli bir payı vardır. Küresel ekonomide yeni bir güç merkezi

---

¹ IMF Regional Economic Outlook: Sub-Saharan Africa, Nisan 2011, [http://www.imf.org/external/pubs/ft/reo/2011/afr/eng/sreo0411.pdf], (erişim tarihi: 26.02.2012).

haline gelen BRIC ülkeleri² (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin) Afrika'daki yeni uluslararası aktörler olarak kendilerini göstermektedir. BRIC ülkeleriyle Afrika arasındaki ticaret 2000-2009 arasında 10 kat artarak 16 milyar dolardan 157 milyar dolara çıkmıştır ki aynı dönemde dünya ticaretinin sadece 3 kat arttığı düşünülürse bölgeye artan ilginin boyutu daha iyi anlaşılabilir.³ Son dönemde Çin başta olmak üzere BRIC ülkelerinin kıtada artan varlığıyla ilgili dikkat çeken bazı noktalar vardır. Öncelikle, bu ülkelerin uluslararası alandaki konumlarını güçlendirmeye başlamasıyla, Sahra-altı Afrika'nın büyüme hızında ivme kazanması ve ilgi odağı haline gelmesi aynı döneme denk gelmiş, bu süreç karşılıklı ilişkilerin gelişmesi için elverişli bir zemin hazırlamıştır. 11 Eylül sonrası dönemde ABD hegemonyasının gerilediğine dair tartışmalar yeni kavram ve yaklaşımları gündeme getirirken⁴, dünya siyasetinde daha aktif rol oynamak ve küresel ekonomide daha fazla söz sahibi olmak isteyen BRIC ülkelerinin liderleri çok kutuplu bir düzenin gerekliliğine dair görüşlerini sık sık dile getirmeye başlamıştır. Bölgesel güçler olarak yükselen ve küresel bir güç olma yolunda kararlı adımlarla ilerleyen bu ülkeler için Afrika, sahip olduğu zengin hammadde ve enerji kaynaklarıyla alternatif bir pazar olarak önemli fırsatlar sunmaktadır.⁵ Ayrıca Birleşmiş Milletler bünyesinde alınacak kararlarda Afrika ülkelerinin desteğini sağlayabilmek, ekonomide olduğu kadar siyasette de Batı karşısında bir denge unsuru oluşturmak ve dünya ticaretinden iklim değişikliklerine kadar birçok konuda gelişmekte olan ülkeler için ortak bir duruş sağlamak isteyen BRIC ülkeleri açısından önemlidir. Diğer yandan siyasi ve ekonomik birlik yolunda ciddi adımlar atan Afrika ülkeleri, yükselen güçlerin bu rekabetinden faydalanabilecekleri olanakları daha iyi değerlendirebilmekte ve böylece dünya ekonomisine daha sağlıklı şartlarda eklenmeye çalışmaktadır. Bu dinamikler yükselen güçlerle Afrika ülkeleri arasında daha eşit bir ilişkinin kurulabileceği yönünde umutlandırıcı bir ortam yaratmaktadır.

² BRIC, Nisan 2011'de Güney Afrika'nın katılımıyla BRICS haline gelmiştir, fakat burada ele alınan sadece BRIC ülkeleridir.

³ Simon Freemantle ve Jeremy Stevens, "Placing the BRIC and Africa Commercial Partnership in a Global Perspective", *Standart Bank*, 19 Mayıs 2010, [http://ws9.standardbank.co.za/sbrp/DocumentDownloader?docId=3276], (erişim tarihi 07.01.2012).

⁴ Konuyla ilgili literatüre örnek olarak: Fareed Zakaria, *The Post-American World*, W. W. Norton & Company, 2008; Richard N. Haass, "The Age of Nonpolarity: What Will Follow U.S. Dominance", *Foreign Affairs*, Mayıs-Haziran 2008; Zbigniew Brzezinski, *Second Chance: Three Presidents and the Crisis of American Superpower*, Basic Books, 2007.

⁵ Sahra-altı Afrika dünyanın en büyük altın ve elmas rezervlerine, ayrıca dünyadaki krom, fosfor ve mangan rezervlerinin 2/3'üne, bakır, uranyum ve boksitin yaklaşık 1/3'üne, doğalgaz rezervlerinin yaklaşık 1/3'üne ve petrol rezervlerinin 1/10'una sahiptir.

Yükselen güçlerin Afrika'ya yönelik siyasetlerinde dikkat çeken bir diğer nokta, Batı dünyasının kıtaya kurduğu diplomatik ve ticari ilişkilerde öne çıkan baskıcı ve dayatmacı anlayıştan uzak durulmasıdır. Afrika'da ABD ve AB ile rekabete girebilecek düzeyde ekonomik bir varlığa sahip olan Çin, "iş, iştir" anlayışıyla yatırım yaptığı ve yardımda bulunduğu ülkelere siyasi ve ticari şartlar koşmamış ve bu durum Afrikalılarda olumlu bir izlenim bırakmıştır.⁶ Diğer yükselen güçler de "içişlerine karışmama" konusunda Çin'le aynı politikayı izlemektedir.⁷ Bunun yanı sıra Çin ve Hindistan gibi Brezilya da Afrika'ya yatırımın yanı sıra, yardım ve bağış yaparak "donör ülke" rolüyle ön plana çıkmaktadır. Ayrıca bu rolün bağış alan-bağış veren ilişkisinin çok ötesinde, karşılıklı çıkar ve sorumluluklar gözetilerek yerine getirildiğine dair söylemler, yükselen güçlerin liderleri tarafından sıkça dile getirilmektedir. Bu liderler, Afrika'yla "eşit ve dayanışmacı bir ilişki" kurduklarına dair söylemleriyle, kıtadaki varlıklarının büyük güçlerin uzantıları olarak algılanmamasına özen göstermektedirler. Özellikle de Brezilya ve Hindistan "Güney-Güney" vurgusuyla, karşılıklı çıkar ve kalkınma ilkelerine dayalı bir kazan-kazan durumuna atıf yapmaktadır. Buna karşılık olarak Batı'dan gelen tepki, Çin ve diğer yükselen güçlerin Afrika stratejilerinin "insan hakları ve çevreyle ilgili kaygıları ihmal ettiği" yönündedir.⁸

Lula döneminde bölgesel bir güç olarak yükselen Brezilya'nın Afrika'daki konumunu güçlendirme çabası da, elbette bu rekabetin dışında düşünülemez. Brezilya'nın Afrika'ya yaklaşımı hem bu dinamiklerin bir yansıması olarak ele alınmalı hem de kıtaya ilişkilerinin diğer BRIC ülkelerinden farklı boyutları olduğu unutulmamalıdır. Her şeyden önce Brezilya, BRIC ülkeleri içinde Afrika kökenli büyük bir nüfusa sahip olan tek ülkedir. 17. ve 18. yüzyıllar boyunca Batı yarımküreye Afrika'dan getirilen kölelerin önemli bir kısmı Brezilya'ya yerleştirilmiş ve bu durum iki coğrafya arasında geri dönülemez bir sürecin başlangıcı olmuştur. Son dönemde gerek Luiz Inácio Lula da Silva gerekse ardılı Dilma Rousseff'in Afrika'ya yönelik söylemlerinde "tarihi borç" vurgusuna sıklıkla rastlamaktayız ki bu önceki dönemlerde karşımıza çıkmayan, yeni bir

⁶ Howard W. French, "China in Africa: All Trade, With No Political Baggage", *The New York Times*, 08.08.2004.

⁷ Akemi Yonemura, Brazil in Africa, *Norrag News*, No. 44, Eylül 2010, s. 40., [www.sdceducation.net/fr/.../NN 44.pdf], (erişim tarihi: 14.01.2012).

⁸ ABD'nin Çin'in Afrika'daki varlığından rahatsızlığını belirten ve bunu insan haklarıyla ilişkilendiren bir kaynak olarak: Peter Brookes ve Ji Hye Shin, *China's Influence in Africa: Implications for the United States*, Backgrounder Report no. 1916, Heritage Foundation, 2006.

söylemdir.⁹ Brezilya, diğer yükselen güçler gibi, yatırımcıları için Afrika’da ayrıcalıklı bir konum elde etmeye çalışmaktadır. Farklı olansa bu çabasını, Afrika’ya önemli bir miras bırakma ve borcunu ödeme vazifesi olarak sunması ve bu söylemin “insan hakları ve demokrasi” taşıma misyonu üstlenen Batılı güçlerin söylemleriyle paralel unsurlar taşımasıdır.

İkincisi, Brezilya BRIC ülkeleri içinde sosyo-ekonomik eşitsizliklerini azaltarak belirli bir düzeyde, görece sosyal istikrar sağlayabilmiş tek ülke olarak gösterilmektedir.¹⁰ Lula döneminden bu yana neoliberal politikalara eşlik eden sosyal politikalar ve yoksullukla mücadele stratejileriyle gelir dağılımı belli bir ölçüde iyileştirilebilmiş ve refah seviyesi yükselmiştir.¹¹ Bu sosyal politikalardan yararlananlar büyük ölçüde Afrika kökenli vatandaşlar olmuştur. Lula’nın iktidara geldiği 2003 yılında insani gelişme endeksleri, beyaz nüfus ve Afrika kökenli nüfus arasında büyük bir eşitsizlik olduğunu göstermekteydi.¹² Bugün bu eşitsizlikler devam etse de, önceki dönemlere göre bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Brezilya, kendi içindeki Afrika’ya yönelik eşitlikçi ve dengeli politikalar üretmezse, elbette Afrika kıtasına karşı uyguladığı “kalkınma temelli” strateji eksik ve anlamsız kalacaktır. Bu sebeple Afrika’daki Brezilya kadar Brezilya’daki Afrika da, Lula döneminde kıtaya yönelik politikaların belirlenmesinde önemli bir yere sahiptir.

Üçüncü olarak, Brezilya’nın Afrika’daki ekonomik çıkarları bazı noktalarda diğer yükselen güçlerden farklılaşabilmektedir. Söz gelimi Brezilya, Çin ve Hindistan gibi kıtadan ağırlıklı olarak petrol ithal etse de, 2009’dan bu yana net bir petrol ihracatçısı olma yolunda ilerlemekte ve Afrika’daki enerjiyle ilgili çıkarları diğer yükselen güçlerden ayrılmaktadır. Enerji ihtiyacının önemli bir kısmını şeker kamışından ürettiği etanol sayesinde karşılayan ve dünyanın bir numaralı biyoyakıt ihracatçısı olan Brezilya için esas mesele, biyoyakıt üretimi için sürdürülebilir arz sağlamaktır. Bu nedenle Afrika’da biyoyakıt üretiminin gelişmesi

⁹ José Flávio Sombra Saraiva, “The New Africa and Brazil in the Lula Era: The Rebirth of Brazilian Atlantic Policy”, *Revista Brasileira de Política Internacional*, Vol. 53 (2010), s. 179.

¹⁰ The World Bank Report, “Bridging the Atlantic: Brazil and Sub-Saharan Africa, South-South Partnering for Growth”, s. 17., [<http://siteresources.worldbank.org/AFRICAEXT/Resources/africa-brazilbridgingfinal.pdf>], (erişim tarihi 12.01.2012).

¹¹ Brezilya’nın en önemli düşünce kuruluşu olan Getulio Vargas Vakfı’nın (FGV) raporuna göre, 2003-2009 arasında Brezilya’da kişi başına gelir, GSYİH’den 1,8 kat daha hızlı artmıştır. (Kaynak: Fundação Getulio Vargas, “Os Emergentes dos Emergentes: Reflexões Globais e Ações Locais para a Nova Classe Média Brasileira”, [<http://www.fgv.br/cps/brics/>]

¹² Lucila Bandeira Beato, “Inequality and Human Rights of African Descendants in Brazil”, *Journal of Black Studies*, Vol. 34, No. 6 (Temmuz 2004), s. 767.

Brezilya'nın çıkarları açısından öncelikli sıradadır.¹³ Çin ve Hindistan'dan farklı olarak Brezilya'nın kıtaya yönelik teknoloji ve bilgi transferine çok fazla önem vermesi, yine bu alandaki deneyimlerini Afrika'ya aktarmak istemesiyle yakından ilgidir. Afrika'da faaliyet gösteren şirketler açısından bakıldığında, Çin'in yatırımları genelde devlet şirketleri desteğiyle yürütülürken, Hindistan'ın daha çok özel sektör girişimlerine dayandığı görülmektedir.¹⁴ Brezilya'nın ise hem devlet şirketleri de hem de özel sektörü Afrika'da etkin olarak faaliyet göstermektedir. Ayrıca kıtadaki Brezilyalı şirketler, kendilerini Çinlilerden ayırmak için Afrikalı işçileri kiralamakta ve özel programlarla onlara eğitim vermektedir.¹⁵ Örneğin, Angola'da çok sayıda Çin firması olmasına rağmen, ülkedeki en büyük özel işveren Brezilyalı inşaat şirketi Odebrecht'tir.

Son olarak, Brezilya'nın kıtadaki ekonomik varlığının, Çin'le rekabet edebilecek düzeyde olmadığı ve Hindistan'ın da gerisinde kaldığı açıktır. Brezilya'nın Afrika'yla ticareti 2010'da 20 milyar dolarken, Hindistan'ın 32 milyar doları, Çin'in ise 107 milyar doları aşmış durumdadır.¹⁶ Bu durum, Brezilya'nın BRIC ülkeleri içinde Afrika'yla en sıkı tarihi ve kültürel bağları olan ülke olduğu düşünüldüğünde bazı soru işaretleri uyandırır. Lula dönemine kadar Afrika'nın dış politikada hiçbir zaman ABD, Avrupa ve Güney Amerika gibi öncelikli bir konuma sahip olamaması, Brezilya'nın Afrika'ya yönelik kapsamlı bir politika üretmede ve uygulamada Çin ve Hindistan'ın gerisinde kalmasına yol açmıştır.¹⁷ Afrika'yla arasındaki sıkı bağlara rağmen, Brezilya'nın kıtaya ilişkisi hep mesafeli ve sınırlı düzeyde kalmış, Brezilyalı bir devlet başkanının kıtayı ziyaret etmesi ancak 1983'te gerçekleşmiştir. Portekizce konuşan Afrika ülkeleriyle¹⁸ ikili ilişkiler belli ölçüde gelişse de, Afrika'ya karşı belirli, bütünlüklü ve homojen bir politikanın hayata geçmesi için Lula dönemini beklemek gerekecektir.

Makalenin ilk bölümünde Brezilya'nın Afrika'yla ilişkilerinin tarihsel gelişimi ele alındıktan sonra, ikinci bölümde Lula dönemiyle başlayan yeni

¹³ Lyal White, "Understanding Brazil's New Drive for Africa", *South African Journal of International Affairs*, Vol. 17, No. 2 (2010), s. 235.

¹⁴ *Ibid.*, s. 229.

¹⁵ Oliver Stuenkel, "Brazil in Africa: Bridging the Atlantic?", *Post-Western World*, 15.01.2012.

¹⁶ The African Development Bank Group Chief Economist Complex, "Brazil's Economic Engagement with Africa", *Africa Economic Brief*, Vol. 2, Issue 5, 11 Mayıs 2011, s. 2.

¹⁷ Christopher Alden, "Emerging Powers and Africa", *LSE Ideas Strategic Update: Resurgent Continent? Africa and the World*, Mart 2010, s. 16, [http://www2.lse.ac.uk/IDEAS/publications/reports/SU004.aspx], (erişim tarihi 11.01.2011).

¹⁸ Eski Portekiz sömürgeleri olan Angola, Yeşil Burun Adaları, São Tomé ve Príncipe, Gine Bissau ve Mozambik resmi dili Portekizce olan Afrika ülkeleridir.

süreç değerlendirilecek ve Afrika'ya yönelik politikalar tüm boyutlarıyla ele alınacaktır. Makalenin son bölümünde ise Lula döneminde Brezilya-Afrika ilişkilerinin temelini oluşturan “Güney-Güney” işbirliği süreci eleştirel bir yaklaşımla analiz edilerek Brezilya'nın son dönem Afrika politikası daha geniş bir perspektifte yorumlanacaktır. Makalenin dikkat çekmeye çalıştığı nokta, Lula döneminde, hem ülkedeki sosyo-ekonomik dönüşümün bir uzantısı hem de uluslararası koşulların bir yansıması olarak Afrika politikasında öne çıkan kalkınma söylemi ve pratiğinin birçok açıdan sorunlu olduğudur. Dünya Bankası'nın kalkınma anlayışıyla birebir örtüşen bu söylem ve pratik, Brezilya'nın bu süreçte oynadığı rolün bir kez daha düşünülmesini gerektirir. Bu doğrultuda, Lula döneminde geliştirilen ticari ilişkilerin ve kalkınma projelerinin gerçek bir “Güney-Güney” dayanışmasını hayata geçirip geçiremeyeceği, Dünya Bankası gibi uluslararası aktörlerin bu süreçte nasıl bir rol oynadığı ve Güney Atlantik'in iki tarafı arasında gelişen ilişkilerin Afrika açısından nasıl bir bağımlılık yaratabileceği, bu makalenin tartışacağı temel sorulardır.

I. Brezilya-Afrika İlişkilerinin Tarihçesi

Lula döneminde “Atlantik mirasının” yeniden keşfedilmesi, Afrika'yla ilişkilerin tarihinin de yeniden düşünülmesine yol açmıştır. Brezilya-Afrika ilişkileriyle ilgili çalışmalar genelde Kuzey'le kurulan bağlara odaklanırken, son dönemde karşılıklı ilişkilerin “Güney-Güney ilişkilerinin tarihsel arka planı” olarak ele alındığı görülür.¹⁹ Böylelikle ilişkiler, bundan 200 milyon yıl öncesine, Afrika ve Brezilya'nın Gondwana adı verilen dev bir kıtanın parçaları olarak aynı coğrafyayı paylaştıkları dönemlere kadar götürülebilir.²⁰ Bu da Brezilya ve Afrika'yı, önce ortak bir coğrafya, ardından ortak bir tarihi paylaşan “doğal ortaklar” haline getirir. Böyle bir bakış açısı, Brezilya'nın Afrika'daki varlığının “tarihsel bağların doğal bir uzantısı” olarak görülmesini isteyen Lula dönemi dış politika anlayışıyla da örtüşmektedir.

Afrika ile Brezilya arasındaki tarihi bağlar, Portekizli sömürgecilerin 16. yüzyılda Güney Atlantik Okyanusuna ulaşmasıyla kurulmuştur. 1530'lu yıllarda Afrikalı kölelerden oluşan ilk grubun Portekiz egemenliğindeki Brezilya topraklarına ulaşmasıyla yüzyıllarca sürececek transatlantik köle ticareti başlamış, özellikle 1550'lerden sonra şeker ve pamuk plantasyonlarının gelişmesiyle ciddi boyutlara ulaşmıştır. 1850'lere kadar

¹⁹ The World Bank Report, *op.cit.*, s. 25.

²⁰ *Ibid.*, s. 1.

süren köle ticareti boyunca Brezilya'ya yaklaşık 3 milyon 600 bin Afrikalı köle getirildiği tahmin edilmektedir.²¹ Afrikalılar böylece, en başından beri Brezilya toplumunun ve kültürünün ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bugün Afrika dışında en büyük siyahî nüfusa ev sahipliği yapan Brezilya'da ülkenin resmi istatistik kurumu IBGE'nin 2002 verilerine göre, Afrika kökenli nüfus 76,4 milyondur ve bu sayı toplam nüfusun yüzde 45'ine denk gelir.²² 2010 nüfus sayımı ise, Afrika kökenlilerin azınlık olmaktan çıktığını ve 192 milyonluk nüfusun yarısından fazlasının (yüzde 50,7) doğrudan (*preto/siyahî*) ya da dolaylı (*pardo/melez*) Afrika kökenli olduğunu göstermektedir.²³

İlişkilerin tarihsel sürecine geri dönersek, 1822'de Brezilya'nın bağımsızlığını kazanması önemli bir dönüm noktası olmuştur. Britanya ve Portekiz, Brezilya'nın bağımsızlığını tanımak için Angola'yla bağlarını koparmasını şart koşmuş, özellikle Britanya bölgedeki çıkarları açısından köle ticaretinin sona erdirilmesi için baskıda bulunmuştur. Böylelikle Brezilya'nın köle ticaretine son verışı, Afrika'da Avrupa'nın kolonyal genişlemesiyle aynı tarihlere denk düşer. 1888'de Brezilya'da köleliğin kaldırılmasıyla Afrika'ya geri dönenler, Brezilya ile Afrika arasındaki ticari bağlar kurulmasında öncü rol oynasalar da, Brezilya bu dönemde Latin Amerika, Avrupa ve ABD ile ilişkilerine öncelik verir ve Afrika uzun süre geri planda kalır. 1950'lere kadar kıtaya siyasi ve diplomatik ilişkiler geliştirilemez. Ancak 1960'larda Afrika ülkeleri bağımsızlıklarını kazanmaya başladıkça daha yakın bağlar kurulabilir.

Brezilya dış politikasında Afrika'nın önem kazanmaya başlaması, Jânio Quadros hükümetinin bağımsız bir dış politika anlayışı geliştirme çabalarıyla gerçekleşir.²⁴ Quadros, 1961'de sadece yedi ay süren devlet başkanlığı döneminde, Dışişleri Bakanı San Tiago Dantas'la birlikte "Bağımsız Dış Politika"yı (*Política Externa Independente /PEI*) ilan eder. Böylece Washington yönetimine bağlılığın azaltılması, Küba, Çin ve Doğu Avrupa'yla ilişkilerin geliştirilmesi, eski sömürge halklarının kendi kaderini tayin hakkının tanınması gibi ilkeleri içeren yeni bir dış politika anlayışı

²¹ Maurício Goulart, *Escravidão Africana no Brasil*, São Paulo, Flanarte, 1949. Alıntılanan: The World Bank Report, *op.cit.*, s. 27.

²² Beato, *op.cit.*, s. 767.

²³ Maíra Baé Baladão Vieira, "The semi-periphery in Africa: The Case of Brazil", Conference Paper, [http://www.aegis-eu.org/archive/ecas4/ecas-4/panels/1-20/panel-8/Maira_-_First_draft-%283%29.pdf], (erişim tarihi 24.01.2012).

²⁴ Lawrence Nevins, "Brazil and Africa", *Journal of Inter-American Studies*, Vol. 6, No. 1 (Haziran 1964), s. 121.

benimsenir.²⁵ 1961’de Gana’nın başkenti Akra’da Brezilya hükümeti Afrika’daki ilk elçiliğini açar.²⁶ Gana’nın bağımsızlığını kazanan ilk Batı Afrikalı ulus olması, ayrıca ülkenin kurucusu ve ilk devlet başkanı Kwame Nkrumah’ın Pan-Afrikanizm mücadelesiyle kıtanın “ulusal lideri” olarak öne çıkması, Brezilya’nın ilk elçiliğini Gana’da açmasının en önemli nedenleridir.²⁷ Bir yıl sonra Senegal ve Nijerya elçilikleri de buna katılır. Portekizcenin avantajlarından yararlanarak Afrika’daki eski Portekiz sömürgesi ülkelerle daha yakın ilişkiler kurulur, Afrikalı öğrencilerin Brezilya’da okuması için burslar verilir. Fakat Quadros her ne kadar “bağımsız” bir dış politika ilan ederek Doğu Bloku’yla ilişkilerini güçlendirmeye çalışsa da, görevden ayrılmadan çok kısa bir süre önce *Foreign Affairs* için yazdığı makalede, Brezilya’nın “Batılı” bir ülke olarak kimliğini vurgulamış ve yeni dış politikanın Brezilya’ya “Batı Bloku içinde” önemli bir rol kazandıracağını açıklamıştır.²⁸ Brezilya’nın Afrika’ya yönelik siyaseti de bu bağlamda şekillenir. Quadros’a göre Brezilya, Afrika ve Batı arasında bir köprü görevi üstlenebilir çünkü iki tarafla da yakın bağları vardır. Böylece “bütün bir kıta, Brezilya’nın tarihi ve felsefesiyle bağlı olduğu sisteme etkin bir şekilde eklemlenebilecektir.”²⁹ Bu anlayış Quadros’un ardılı João Goulart (1961-64) döneminde de sürdürülmüştür.

Her ne kadar sınırlı bir anlayış içinde olsa da Güney’le ilişkilerin geliştirilmesine yönelik bu ilk çaba, 1964’teki darbeyle askeri rejimin kurulmasının ardından sekteye uğramıştır. Askeri rejim, “Bağımsız dış politika” ile “Batı Bloku içinde” oluşturulmaya çalışan özerk alanı küçültmeye başlamış, içeride sol hareketlerle mücadele edilirken dış politikada ABD ile ittifakın yenilenmesine öncelik verilmiştir.³⁰ Askeri yönetimin ilk dönemlerinden itibaren, dünyayı ideolojik sınırlara bölen Soğuk Savaş anlayışı dış politikayı da belirlemiştir.³¹ Bu dönemde Afrika ile ilişkiler yeniden geri plana itilmiş, ülkenin dış politikası Amerikalılarla sınırlı kalmıştır. Ne var ki kapitalizmin kriz içine girdiği, düşük kâr ve yüksek enflasyon oranlarının gözlendiği 1970’li yıllar, Brezilya için de sancılı geçer

²⁵ Jerry Dávila, *Hotel Trópico: Brazil and the Challenge of African Decolonization, 1950-1980*, Durham, Duke University Press, 2010, s. 35.

²⁶ *Ibid.*, s. 40.

²⁷ *Ibid.*, s. 43.

²⁸ Jânio Quadros, “Brazil’s New Foreign Policy”, *Foreign Affairs*, (Ekim 1961), s. 21.

²⁹ *Ibid.*, s. 24.

³⁰ Ignacy Sachs, Jorge Wilhelm, Paulo Sérgio de Moraes ve Sarmiento Pinheiro, *Brazil: A Century of Change*, The University of North Carolina Press, 2009, s. 112.

³¹ Jose Augusto Guilhon Albuquerque, “Brazil : From Dependency to Globalization”, der. Frank O. Mora ve Jeanne A. K. Hey, *Latin American and Caribbean Foreign Policy*, Oxford, Rowman&Littlefield Publishers, 2003, s. 280.

ve bu süreç Afrika'yla tekrar yakınlaşmayı sağlayacak bir dış politika anlayışını beraberinde getirir.

Brezilya, "ekonomik mucize" olarak anılan, 1964 askeri darbesinden sonraki on yıllık dönemde, özellikle de 1969-74 arasında Gayri Safi Milli Hâsıla'sında yüzde 11'lere varan yüksek büyüme hızları yakalamıştır.³² Ekonomisi tarıma dayalı olan fakat içinde bulunduğu tropikal iklim kuşağı nedeniyle tarımsal yayılma alanı sınırlı ülkede "tropikal teknoloji"yle tarım alanlarından daha fazla verim almanın yolları geliştirilmektedir. Bu tekniklerin benzer koşullara sahip Afrika ülkelerine de model olabileceği düşünülmüş ve bu amaçla General Emilio Medici döneminde (1969-74) Afrika'ya yatırım yapılabilmesi için elverişli bir ortam yaratılmaya çalışılmıştır.³³ Ayrıca tarımla birlikte sanayisi de hızla gelişen Brezilya'nın hammadde için pazara ihtiyacı vardır. Bağımsızlıklarını yeni kazanan Afrika ülkelerinin diplomatik desteğini kazanmak, karasuları sınırını 200 deniz miline çıkarmak isteyen Brezilya için Afrika'yı önemli hale getiren bir başka nedendir.³⁴ Böylece 1972'de dönemin Dışişleri Bakanı Gibson Barboza, Atlantik kıyısındaki dokuz Afrika ülkesini ziyaret eder ve Brezilya'nın dış ilişkilerinde "kalkınmacı" bir yaklaşıma sahip olduğunu göstermeye çalışır.³⁵

1973'te Brezilya, BM'de verdiği oylarla Afrika'da verilen bağımsızlık mücadelesini desteklemiştir. Fakat Afrika'yla daha sıkı bağların kurulması esas olarak General Ernesto Geisel döneminde (1974-79) uygulanan "Sorumlu Pragmatizm" (*Pragmatismo Responsável/Responsible Pragmatism*) politikasıyla mümkün olmuştur. Geisel ve Dışişleri Bakanı Azeredo da Silveira'nın geliştirdiği bu politika, Güney ülkeleriyle daha yakın işbirliğine gidilerek büyük güçlerden, özellikle de ABD'den belli bir ölçüde özerklik kazanmaya dayanmaktadır. Itamaraty Sarayı'nı³⁶ dış politikada böyle bir değişiklik yapmaya götüren neden, esasında petrol kriziyle ilgilidir. Brezilya'nın ucuz enerji, dış yatırım ve teknolojiye dayanan "ekonomik mucize"si, 1973 petrol krizi ve dış faizlerin yükselmesiyle büyük bir darbe almıştır. Brezilya için 1973'te 710 milyon dolar olan petrol ithalatının maliyeti, 1974'te 2,8 milyar dolara çıkmış, ülkenin ithal petrole bağımlılığı ise yüzde 80'i bulmuştur.³⁷ Bu yüzden 1974'ten itibaren dış politikada, petrol ihraç eden ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesine öncelik verilir.

³² Dávila, *op.cit.*, s. 145.

³³ White, *op.cit.*, s. 223.

³⁴ Vicentini, *op.cit.*, s. 68.

³⁵ Dávila, *op.cit.*, s. 141-3.

³⁶ Brezilya Dışişleri Bakanlık Binası

³⁷ *Ibid.*, s. 170.

Brezilya'nın dış ticaret seçeneklerini geliştirmek ve dış enerji kaynaklarına bağımlılığını azaltmak için ABD ile yapılan sıkı işbirliğinin de gevşetilmesi gerekmektedir.³⁸ Geisel hükümeti, dış politikada özerkliği artırma çabalarına yönelik olarak, İsrail'e hiçbir eleştiride bulunmadan, sınırsız destek veren politikasından vazgeçer, Ortadoğu'da daha tarafsız bir duruş benimsemeye çalışır. Gerek Latin Amerika ülkeleriyle, gerek Avrupa ve Japonya'yla daha yakın bağlar kurulur. 1975'te Batı Almanya ile nükleer santral kurmak için yapılan anlaşma, Geisel'i Carter yönetimiyle karşı karşıya getirince, Nisan 1977'de Brezilya ABD'yle askeri ittifakını sona erdirir.³⁹ Geisel'in "Sorumlu Pragmatizm" ile oluşturduğu diplomatik retorik, dış politika kararlarını meşrulaştırmak için kullanılırken, Brezilya'nın uluslararası alanda daha bağımsız bir vizyon geliştirmesine de vesile olmuştur.

"Sorumlu Pragmatizm" politikasının Afrika için anlamı ise, Brezilya'nın kıtadaki varlığının artmasıyla ortaya çıkar. 1970'ler Brezilya-Afrika ilişkilerinin "altın yılları" olur.⁴⁰ Öncelikle Dışişleri Bakanı Silveira bölgede yeni elçilikler açılması ve mevcut elçiliklerdeki temsilcilerin artırılmasına yönelik bir girişim başlatır ve iki yıl içinde Brezilya, Sahra-altı Afrika'daki diplomatik varlığını yeni açılan altı elçilikle pekiştirir.⁴¹ Yine bu politikanın bir sonucu olarak Brezilya 1975'te Angola'nın Bağımsızlığı için Halk Hareketi'ni (MPLA) tanıyan ilk devlet olur.⁴² 1974'te Yeşil Burun ve Gine-Bissau'yu, 1975'te Angola'yla birlikte Mozambik'i de tanır. Ayrıca Rodezya ve Güney Afrika'nın ırkçı rejimlerine ağır suçlamalarda bulunarak "Üçüncü Dünyacı" bir duruş benimsemeye çalışır. Brezilya'nın Angola'yı tanıyan ilk ülke olması, bu ülkeyle daha sonraları sıkı bir işbirliği geliştirmesi için önemli bir adım olmuştur. 1979'da ilk yatırımını Angola'da yapan Brezilyalı petrol şirketi Petrobras, bu dönemde Afrikalı ülkelerle petrol anlaşmaları imzalamış ve kıtada petrol arama faaliyetine başlamıştır.⁴³ Başta inşaat ve petrol şirketleri olmak üzere birçok Brezilya şirketi bu dönemde Afrika'ya girmeye başlar. Yine de Geisel'in "Sorumlu Pragmatizm" politikası esasında Brezilya ve Afrika'yı ancak bir dereceye kadar yakınlaştırabilmiştir.

³⁸ Ignacy Sachs, Jorge Wilhelm, Paulo Sérgio de Moraes ve Sarmiento Pinheiro, *Brazil: A Century of Change*, The University of North Carolina Press, 2009, s. 112.

³⁹ *Ibid.*, s. 112.

⁴⁰ Gladys Lechini, "Middle Powers: IBSA and the New South-South Cooperation", *NACLA Report on the Americas*, Vol. 40, No. 5 (2007), s.30.

⁴¹ Dávila, *op.cit.*, s. 171.

⁴² Visentini, Paulo Fagundes, "Prestige Diplomacy, Southern Solidarity or "Soft Imperialism"? Lula's Brazil-Africa Relations", *SÉCULO XXI*, Porto Alegre, Vol. 1, No. 1 (Haziran-Aralık 2010), s. 68.

⁴³ White, *op.cit.*, 225.

Brezilya, BM'de verdiği oylarla, Afrika'yı "uzaktan" desteklemiş ve hiçbir zaman Bağlantısızlar Hareketi'ne katılmamıştır. "Sorumlu Pragmatizm", Güney-Güney ilişkilerine vurgu yapsa da bu politikayı hayata geçiren esas neden, 1970'lerin "ekonomik mucize"si boyunca kazanılan ekonomik büyüme hızını sürdürülebilmesi için ihracata yönelik pazar arayışıdır.⁴⁴ Bu dönemde Brezilya'nın kalkınmayla ilgili söylem ve politikaları esasında Güney'in koşullarıyla çelişmektedir.⁴⁵

"Sorumlu Pragmatizm" her ne kadar Geisel döneminde yeterince hayata geçirilemese de, 1970'ler boyunca Afrika ile kurulan somut bağlar, ilişkilerdeki potansiyelin farkına varılmasını sağlamış, böylece 1980'ler boyunca ekonomik, siyasi ve diplomatik yakınlaşmalar devam etmiştir. Brezilya'nın asker kökenli son Devlet Başkanı General João Figueiredo (1979-85), Afrika'yı resmi olarak ziyaret eden ilk devlet başkanı olmuştur. Figueiredo, 1983'te Nijerya, Senegal, Gine, Yeşil Burun ve Cezayir'e ziyaretlerde bulunur. Afrika'yla üst düzey ilişkiler, ekonomik zorluklara ve Brezilya'nın artan ekonomik kırılganlığına rağmen José Sarney'in sivil hükümeti döneminde (1985-90) de sürdürülür. Sarney, Güney Afrika'nın müdahalesi ve iç savaştan dolayı baskı altında olan Angola ve Mozambik'i ziyaret eder. Portekizce Konuşan Ülkeler Topluluğu'nun kurumsallaştırılması yönünde adımlar atılır. 1986'da Brezilya'nın girişimleriyle BM bünyesinde Güney Atlantik Barış ve İşbirliği Bölgesi (*Zona de Paz e Cooperação do Atlântico Sul /ZPCAS*) kurulur. Brezilya, Arjantin ve Uruguay'ın yanı sıra 21 Afrika ülkesinin⁴⁶ üye olduğu birliğin ilk zirvesi 1988'de Rio de Janeiro'da yapılır. Zirvede Namibya'nın özgürlüğü, Apartheid rejiminin eleştirilmesi, Angola'daki Barış Planının desteklenmesi ve karşılıklı ekonomik kalkınma yollarının aranması gibi meseleler ele alınır. Aynı dönemde siyasi ve ekonomik ilişkilerin artması, kültürel bağları da güçlendirir. Brezilya'da çok yaygın olan Pentekostal kiliseleri Afrika'da artmaya başlar. Afrika kıtasından Brezilya'ya gelen göçmen ve mültecilerin sayısında da artış yaşanır.

1990'da Fernando Collor de Mello'nun iktidara gelişi ve neoliberal ekonomi politikalarının benimsenmesi, Afrika'ya yönelik politikalar açısından da yeni bir dönemi başlatır. Brezilya ekonomisi üzerine

⁴⁴ Dávila, *op.cit.*, s. 171.

⁴⁵ White, *op.cit.*, 223.

⁴⁶ Bu ülkeler Angola, Benin, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Ekvator Ginesi, Fildişi Sahili, Gabon, Gambiya, Gana, Gine, Gine Bissau, Güney Afrika, Kamerun, Kongo Cumhuriyeti, Liberya, Namibya, Nijerya, São Tomé ve Príncipe, Senegal, Sierra Leone, Togo ve Yeşil Burun'dur.

çalışmalarıyla tanınan iktisatçılar Saad Filho ve Morais, Brezilya’da 1990’lı yılların başlarında dayatılan, finansal çıkarlar doğrultusunda belirlenen ve yerli sermayenin ulusaşırı birikim rejimine entegrasyonunu öngören bu yeni birikim sistemini “yeni liberalizm” olarak adlandırırlar.⁴⁷ Soğuk Savaş’ın sona erdiği, neoliberal küreselleşme sürecinin yeni dinamiklerinin belirlediği bu dönemde, Brezilya’da “yeni liberalizm”in şekillenmesi ve 1991’de Mercosur’un kurulması⁴⁸, Brezilya’nın dış politikasında Batı’yla ilişkilerine öncelik vermesine ve Afrika’nın bir kez daha önemini yitirmesine neden olur. Fernando Henrique Cardoso (1995-2003) döneminde benzer bir anlayış sürse de “Güney-Güney” işbirliği yönünde bazı adımlar atılır. Bunlardan en önemlisi, Brezilya, Hindistan ve Güney Afrika’nın, Oxfam ve Sınır Tanımayan Doktorlar Örgütü (*Médecins sans Frontières*) gibi sivil toplum kuruluşlarıyla beraber AIDS’e neden olan HIV’e karşı kullanılan ilaçların fiyatlarının düşürülmesine ilişkin girişimlerde bulunmasıdır. Üç ülke arasındaki bu koalisyon, Lula döneminde kurumsallaşarak IBSA’yı oluşturacaktır. Yine Cardoso döneminde, 1995’ten itibaren Brezilya ordusu Angola’daki BM Barış Gücü’ne aktif olarak katılmaya başlar.⁴⁹ 1996’da Cardoso, Angola ve Güney Afrika’yı ziyaret ederek çeşitli işbirliği anlaşmaları imzalar. Güney Afrika’da Aparteid rejiminin ardından demokratik yönetime geçilmesiyle ilişkiler yoğunluk kazanır. Devlet başkanlarının düzenli ziyaretleri 1996’da başlar ve Güney Afrika Cumhurbaşkanı Nelson Mandela ve ardından göreve gelen Thabo Mbeki, 1996 ve 1998’deki Mercosur zirvelerine davet edilir.⁵⁰ Brezilya ve Güney Afrika bu dönemde stratejik ortaklık düzeyinde ilişkilerini geliştirirler.

Görüldüğü gibi Brezilya’nın Afrika’yla ilişkilerinin uzun bir tarihi olsa da, Afrika, Brezilya dış politikasında ancak dönemsel koşulların belirlediği ölçüde kendine yer bulabilmiştir. Bununla birlikte dış politikada özerkliğin artırılması, her zaman Brezilya dış politikasının ana meselelerinden biri olmuş, dış politikadaki özerk alanın nasıl kazanıldığı ve nasıl kullanıldığı, Afrika’yla ilişkileri de belirlemiştir. ABD’yle daha yakın

⁴⁷ Yeni liberalizm (*new liberalism*) kavramının kullanıldığı temel çalışmalar için bkz: A. Saad Filho ve L. Morais, “The Costs of Neo-monetarism : The Brazilian Economy in the 1990s”, *International Papers in Political Economy*, Vol 7, No 3, 2000, s. 1-39., A. Saad-Filho, “New Dawn or False Start in Brazil? The Political Economy of Lula’s Election”, *Historical Materialism*, Vol. 11, No. 1, 2003, s. 3-21.

⁴⁸ Mercosur (Mercado Común del Sur, Güney Amerika Ortak Pazarı) 26 Mart 1991’de Brezilya, Arjantin, Paraguay ve Uruguay’ın imzaladığı Asunción anlaşmasıyla hayata geçirilmiş ve 31 Aralık 1995’te tam bir serbest ticaret ve gümrük birliği anlaşması haline gelmiştir.

⁴⁹ Visentini, *op.cit.*, s. 69.

⁵⁰ White, *op.cit.*, s. 225.

ilişkiler kurularak "katılım yoluyla özerklik" (*autonomy through participation*) kazanma stratejisinin uygulandığı dönemlerde Afrika, dış politika gündeminin dışında kalmıştır. Rio Branco (1902-12) ve Aranha (1938-43) dönemlerine kadar uzanan, 1964'te darbeye yönetime gelen askeri rejimin ilk on yılında ve son olarak 1990'larda benimsenen bu strateji, ABD yönetimine ve liberal rejime bağlı kalarak uluslararası sistemin düzenlenmesine katkıda bulunabilecek bir dış politika izlemeyi öngörür.⁵¹ Böyle bir politika elbette Brezilya'yı Batı sistemine daha yakın, Afrika gibi Güney'in gelişmekte olan bölgelerine daha uzak bir şekilde konumlandırmıştır. Diğer yandan Quadros ve Goulart başkanlıklarında sürdürülen "bağımsız dış politika" geleneği ve Geisel'in "Sorumlu Pragmatizm" politikası, Güney-Güney işbirliği gibi bölgesel birlikler ve Afrika, Asya-Pasifik, Orta Doğu ve Doğu Avrupa gibi farklı bölgelerle kurulan ittifaklarla "çeşitlendirme yoluyla özerklik" (*autonomy through diversification*) kazanmayı hedeflemiştir.⁵² Bu anlayış gerek Quadros gerekse Geisel dönemlerinde yeterince hayata geçirilememiş, ancak daha aktif ve çok yönlü bir dış politika izleyerek büyük güçlerden özerklik kazanmaya dayalı bu politika Lula hükümeti için yol gösterici bir ilke olarak kalmıştır. Böylelikle Afrika ülkeleriyle diplomatik ve ekonomik ilişkilerin ötesinde sosyal, toplumsal, kültürel alanları da kapsayan çok geniş bir işbirliği ve dayanışma geliştirilmesi ancak Lula döneminde mümkün olmuştur.

II. Lula Döneminde Brezilya'nın Afrika'ya Yönelik Dış Politikası

Brezilya İşçi Partisi (PT) lideri Luiz Inácio Lula da Silva, yükselen güçlerin uluslararası alanda daha görünür olmaya başladığı ve daha özerk bir dış politika izlemeye yöneldiği bir ortamda iktidara geldi. Lula, mevcut uluslararası ortamı değerlendirerek sekiz yıllık iktidarı döneminde (2003-11) Brezilya dış politikasında daha önce tam anlamıyla hayata geçirilemeyen "çeşitlendirme yoluyla özerklik" politikasını başarıyla uyguladı. Bu dönemde ekonomik bir güç olarak yükselen Brezilya, kendisini Batı sistemi içinde değil, Güney kimliğine vurgu yaparak daha özerk bir alanda konumlandırdı. Lula, ülkenin hem bölgesel hem uluslararası konumunu güçlendirerek, Brezilya'nın, "Küresel Güney" in liderliği ve sözcülüğü rolünü üstlenmesini sağladı.

⁵¹ Tullo Vigevani ve Gabriel Cepaluni, "Lula's Foreign Policy and the Quest for Autonomy through Diversification" *Third World Quarterly*, Vol. 28, No. 7 (2007), s. 1310.

⁵² *Ibid.*, s. 1313.

Lula iktidarının ilk dört yıllık döneminde ülke ekonomisi yüzde 5'lik büyüme oranları yakalamıştır. Bu oran, 1960'ların sonları ve 1970'lerin başlarındaki “ekonomik mucize” döneminde yakalanan yüzde 10'luk orana kıyasla düşük görünmektedir. Ne var ki söz konusu dönemde ürün ve piyasa çeşitliliği olmadığından, Brezilya iç ve dış krizlere karşı kırılgan hale gelmiş, 1970 ve 80'lerde ekonomik krizin kurbanı olmuştur.⁵³ Oysa Lula döneminde etkili mali politikalarla iç piyasasını güçlendiren Brezilya, 2008'deki küresel ekonomik krize en son giren ve krizden ilk önce çıkan, dolayısıyla bu süreçten en az etkilenen ülkeler arasında yer almıştır.⁵⁴ Yine bu dönemde Rio de Janeiro kıyılarında bulunan yeni petrol rezervleri, Brezilya'nın net ithalatçı konumundan net ihracatçı konumuna gelmesinde etkili olmuş ve 700 milyar doları bulan ihracat gelirleri, büyümeyi ihracata dayalı hale getirmiştir.⁵⁵ Bütün bu gelişmeler, “küresel güç” rolünü benimseyen Brezilya'yı Latin Amerika'nın ötesinde, diğer bölgelerde çok boyutlu, siyasi ve ticari düzeyde doğrudan bağlar kurmaya yöneltmiştir. Brezilya'nın yükselen bir güç haline gelmesi ve daha net stratejik hedefler belirlemesi, Afrika'yla ilişkilerin de daha kurumsal ve daha yoğun bir şekilde ilerlemesini sağlamıştır.⁵⁶

Lula dönemi dış politikasının öncelikleri, BRICS ülkelerini oluşturan Çin, Hindistan, Rusya ve Güney Afrika ile daha yakın ilişkiler kurmak; BM, Dünya Ticaret Örgütü ve IMF gibi uluslararası örgütlerde daha aktif rol oynamak, hatta Brezilya'ya BMGK'de daimi koltuk kazandıracak reformların hayata geçirilmesini sağlamak; ABD başta olmak üzere Batı'yla siyasi ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine özen göstermek ve Afrika ülkeleriyle bağları güçlendirmek olarak sıralanabilir.⁵⁷ Bununla birlikte Lula yönetiminde öne çıkan bu öğelerin önceki dış politika anlayışlarından keskin bir kopuş olmadığı, özellikle de bir önceki Cardoso yönetimiyle belli süreklilik öğeleri taşıdığı söylenebilir.⁵⁸ Bağımlılık Okulu içindeki reformist kanadın önde gelen temsilcilerinden olan Cardoso, Brezilya'nın “ekonomik mucize” dönemine dayanarak bağımlılık ve gelişmenin bir arada

⁵³ White, *op.cit.*, s. 227.

⁵⁴ “Late in, First out: Brazil is the First Latin American Country to Emerge from Recession”, *The Economist*, 14.09.2009.

⁵⁵ White, *op.cit.*, s. 226-7.

⁵⁶ Rachel Doelling, “Brazil's Contemporary Foreign Policy towards Africa”, *Journal of International Relations*, Vol. 10 (Bahar 2008), s. 5.

⁵⁷ Vigevani ve Cepaluni, *op.cit.*, s. 1314.

⁵⁸ Rafael Duarte Villa ve Manuela Trindade Viana, “Política Exterior Brasileira: Nuevos y Viejos Caminos en los Aspectos Institucionales, en la Práctica del Multilateralismo y en la Política para el Sur”, *Revista de Ciencia Política*, Vol. 28, No. 2 (2008), s. 101.

olabileceğini, bağımlılığın gelişmeyi dışlamadığını savunmuştur.⁵⁹ Cardoso'nun "bağımlılık içinde gelişme" anlayışı, bu yönüyle klasik bağımlılık kuramlarından ayrılmaktadır. Ayrıca yine klasik bağımlılık kuramlarının aksine, Cardoso, bağımlılığın sadece dış etkilerden dolayı oluşmadığı, az gelişmiş ülkelerin iç yapılarında reform yaparak gelişmelerini hızlandırabileceği görüşünü savunmuştur.⁶⁰ Cardoso'nun iktidara geldiği dönemde neoliberal politikaların uygulanmasına öncülük etmesi, "Bağımlılık" çizgisinden ne kadar uzaklaştığını gösterir. Ancak Cardoso'nun reformist tezlerinin, her ne kadar Bağımlılık yaklaşımları içinde yer alsada, başından beri, klasik bağımlılık tezlerinden birçok yönüyle ayrıldığını hatırlamak gerekir. Bu açıdan Cardoso yönetiminin uyguladığı neoliberal politikalar, "bağımlılık içinde gelişme" anlayışından büyük bir kopuşu değil, yeni bağımlılık ilişkileri içinde, yeni bir gelişme anlayışının ortaya koyulmasını ifade eder. Lula da, benzer şekilde, sosyalist gelenekten gelmesine rağmen neoliberal politikalar uygulamış ve Cardoso'nun anlayışını sürdürerek, kendinden önceki dönemde uygulanan sosyo-ekonomik politikaları geliştirmiştir. Benzer şekilde, çok yanlılık ve "Güney-Güney" vurgusu da, Cardoso dönemine dayanan süreklilik öğelerinden biridir. Fakat Lula, daha aktif ve daha özerk bir dış politikayla, bu vurgulara daha çok anlam kazandırmış ve Brezilya dış politikasında ilk kez Afrika'yı stratejik bir öncelik haline getirmiştir. Lula, 1980 ve 1990'larda araya giren mesafenin ardından, kıtaya bağları güçlendirmek için yoğun bir çaba harcamıştır. Bu çabanın somutlaştığı en belirgin alanlar diplomasi, ticaret ve kalkınma işbirliğidir. Bu üç alan, Lula döneminde Afrika'ya yönelik siyasetin temel taşları olmuştur.

A. Diplomatik İlişkiler

Lula döneminde Afrika'nın özel bir ilgi alanı haline gelmesi, her şeyden önce diplomasinin canlanması ve kıtaya üst düzey diplomatik ilişkilerin kurulmasıyla kendini gösterir. Lula'nın Afrika ülkelerine yaptığı ziyaretler ve imzaladığı işbirliği anlaşmaları, "Güney-Güney" ilişkileri kapsamında Afrika kıtasına verilen önemi açıkça gözler önüne serer. Lula, iktidarı boyunca Afrika'ya 21 ülkeyi kapsayan 12 resmi ziyarette bulunmuştur. Lula hükümetinin Dışişleri Bakanı Celso Amorim ise 34 Afrika ülkesine 67 resmi ziyaret yapmıştır. Brezilya'ya aynı dönemde 27

⁵⁹ Bkz: F. H. Cardoso ve Enzo Faletto, *Dependency and Development in Latin America*, University of California Press, Berkeley, 1979.

⁶⁰ Zafer Cirhinlioğlu, *Az gelişmişliğin Toplumsal Boyutu*, İmge Kitabevi, Ankara, 1999, s. 151.

Afrika ülkesinden devlet başkanlığı düzeyinde 47 resmi ziyaret gerçekleştirilmiştir. Brezilya'nın şu anda Afrika'da 37 elçiliği bulunmaktadır ki bunların 12'si Lula döneminde açılmıştır.⁶¹ Bütün bu rakamlar, elbette diplomasinin ne kadar yoğunlaştığı hakkında bir fikir verebilir fakat asıl önemlisi, Lula döneminde Afrika'yla ilişkilerin kurumsallaşması yönünde çok önemli adımlar atılarak çeşitli platformlar oluşturulmasıdır. Portekizce Konuşan Ülkeler Topluluğu (CPSC) ve Güney Atlantik Barış ve İşbirliği Bölgesi (ZPCAS) gibi daha önceki dönemlerde başlatılan girişimler aktif bir şekilde sürdürülürken, Hindistan-Brezilya-Güney Afrika Diyalog Forumu (IBSA), Afrika-Güney Amerika Zirveleri (ASA) ve Afrika-Güney Amerika İşbirliği Forumu (ASACOF) gibi "Güney-Güney" işbirliğini esas alan yeni kurumsal zeminler de oluşturulmuştur.

Bu girişimlerden en önemlisi, Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika'dan oluşan ve "Güney-Güney" işbirliğinin ilk önemli kurumsal yapılanması olan IBSA'dır. G-3 olarak anılan bu ülkeleri bir araya getiren motivasyon, küresel ekonomi ve siyasette daha çok söz hakkına sahip olmak, sıkı bir işbirliği ve dayanışmayla yükselen güçler olarak sahip oldukları potansiyele dikkat çekmektir.⁶² Çok kültürlü, çok etnikli yapıya sahip bu üç Güney ülkesi 6 Haziran 2003'te yeni bir uluslararası mimarinin inşasına katkıda bulunabilmek ve küresel meselelerde seslerini birlikte duyurabilmek için IBSA'yı oluşturmuşlardır. 5 Mart 2004'te Yeni Delhi'de üç ülkenin dışişleri bakanları ilk kez toplanmış ve her yıl düzenli olarak toplanmaya devam etmiştir. Devlet başkanları düzeyinde ilk zirve, 11 Mayıs 2008'de Somerset West'te yapılmış ve IBSA zamanla hem diplomatik alanda hem de çeşitli sektörlerde girişimler için şemsiye bir örgüt işlevi görmeye başlamıştır. Bununla birlikte, IBSA'nın bölgesel ve küresel güvenliği sağlamaya yönelik hedefleri de vardır. Brezilya ve Güney Afrika arasında Güney Atlantik'te savaş gemileriyle ilgili düzenlemelerde karşılıklı iletişim ve bilgi sağlayan Atlasur gibi yapılanmalar, Güney Atlantik'te kolektif güvenlik sağlamaya yönelik bu tarz girişimlerden biridir.⁶³

Lula dönemi Brezilya Dışişleri Bakanı Celso Amorim, IBSA'yı "ekonomik kalkınma ve sosyal eşitlik için bir forum" olarak tanımlamaktadır.⁶⁴ Fakat Forum'un gündeminde küresel yönetim, piyasa

⁶¹ Alexandre de Freitas Barbosa, Thais Narciso ve Marina Biancalana, "Brazil in Africa: Another Emerging Power in the Continent?", *Politikon*, Vol.36, No. 1 (2009), s. 75.

⁶² Christopher Alden ve Marco Antonio Vieira, "The New Diplomacy of the South: South Africa, Brazil, India and Trilateralism", *Third World Quarterly*, Vol. 26, No. 7, s. 1088-9.

⁶³ Rachel Doelling, "Brazil's Contemporary Foreign Policy towards Africa", *Journal of International Relations*, Vol. 10 (Bahar 2008), s. 8.

⁶⁴ White, *op.cit.*, s. 237.

entegrasyonu ve sektörler arası işbirliği gibi neoliberal kavramların da öne çıktığı görülmektedir. IBSA zirvelerinde ele alınan meseleler genelde ticaret ve işbirliği ağırlıklı olsa da BMGK ve Dünya Ticaret Örgütü'nün reformlarla yeniden yapılandırılması, üç ülkenin de önem verdiği en temel siyasi konulardan biridir.⁶⁵ Güney'in en aktif aktörleri olarak öne çıkan Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika, öngördükleri reformlarla uluslararası kurumlardaki temsil düzeylerini yükseltmeyi hedeflemektedirler. Çok kutuplu bir dünya düzeninin gerekliliğine inanan ve bu çok kutuplu dünyada bir "Güney kutbu" oluşturmaya çalışan IBSA, sadece bu üç ülke arasında değil, buldukları bölgeler ve gelişmekte olan ülkeler arasında da bir işbirliği girişimi olma yolunda ilerlemektedir.⁶⁶

İlk kez 30 Kasım 2006'da Nijerya'da düzenlenen Afrika-Güney Amerika Zirvesi (ASA) ise, Lula hükümetinin "Güney-Güney" işbirliği temelinde ilişkileri geliştirmek için başlattığı önemli girişimlerinden biridir. Nijerya'daki ilk zirvenin sonunda 53 Afrika ve 12 Güney Amerika devleti tarafından imzalanan Abuja Beyannamesi'nde, uluslararası ekonomi düzenindeki eşitsizliklerin giderilmesi için alternatif bir baskı gücü olarak yakın işbirliğine duyulan ihtiyacın önemi vurgulanmıştır.⁶⁷ Ayrıca Afrika-Güney Amerika İşbirliği Forumu (ASACOF) adında bir organ kurularak, bu organın faaliyetlerini Brezilya ve Nijerya'nın koordine etmesi kararlaştırılmıştır. Taraflar arasında tarımdan ticarete, sağlıktan eğitime çok kapsamlı bir işbirliğini oluşturacak bu platform ikinci kez, 26-27 Eylül 2009'da Venezuela'da bir araya gelmiştir. Venezuela Devlet Başkanı Hugo Chávez, zirvede kendine özgü bir bankası olan "Güney-Güney" finansal sisteminin kurulması gerektiğini ve UNASUR (Güney Amerika Uluslar Topluluğu) ile Afrika Birliği arasında yeni bir bütünleşme mekanizması oluşmasına yönelik girişimlerin başlatılacağını açıklamıştır.⁶⁸

Bu dönemde ilişkiler her ne kadar Sahra-altı Afrika'ya odaklansa da, Kuzey Afrika ülkeleriyle de bazı girişimler söz konusu olmuştur. Arap-Güney Amerika Ülkeleri zirvesi (ASPA) ilk kez Mayıs 2005'de Brasília'da, ikinci kez Mart 2009'da Doha'da gerçekleşmiştir.⁶⁹ Lula, Doha'daki zirvede

⁶⁵ Refilwe Mokoena, "South South Cooperation: The Case for IBSA", *South African Journal of International Affairs*, Vol. 14, No. 2 (2007), s. 125.

⁶⁶ Alden ve Vieira, *op.cit.*, s. 1090.

⁶⁷ Visentini, *op.cit.*, s. 74.

⁶⁸ Tamara Pearson, "Africa-South America Summit in Venezuela Cements South-South Collaboration", 27.09.2009, [http://venezuelanalysis.com/news/4822], (erişim tarihi: 12.02.2012).

⁶⁹ Üçüncü ASPA zirvesinin Şubat 2011'de Peru'nun başkenti Lima'da gerçekleşmesi öngörülmüştür fakat "Arap baharı" olarak adlandırılan süreç yüzünden iptal edilmiştir.

Brezilya'nın Arap dünyasıyla olan ticaret hacminin beş yılda üç katına çıkarak, 2004'te 8 milyar dolardan 2009'da 20 milyar dolara ulaştığını açıklamıştır. Zirve sonunda yayınlanan Doha Deklarasyonu'nda "Güney-Güney" işbirliğinin, kalkınma ve yoksullukla mücadele gibi alanlarda deneyimleri paylaşmak, iki bölge arasında daha dinamik ilişkiler kurarak, eşitlik esasına dayalı yeni bir uluslararası işbirliği yapısı oluşturmak gibi hedefleri hayata geçirecek etkin bir mekanizma olduğu vurgulanmıştır.

Lula döneminde ayrıca, Portekizce konuşan ülkelerin avantajlarından yararlanarak, eski Portekiz sömürgesi olan Afrika ülkeleriyle ilişkileri geliştirme stratejisi sürdürülmüştür. 1996'da kurulduğundan beri, Portekizce Konuşan Ülkeler Topluluğu (CPSC), Brezilya'nın Afrika politikasının önemli yapı taşlarından biri olmuştur. Lula hükümeti bu mekanizmayı, Afrika'yla kültürel ve tarihi bağları vurgulamak ve bu ülkeler üzerinde nüfuz sahibi olmak için bir araç olarak kullanmıştır. Yine de bütün bu girişimler henüz tüm potansiyelleriyle hayata geçirilebilmiş değildir. "Güney-Güney" girişimlerinin, küresel meselelerde ortak hedefler belirleyecek mekanizmalar üretmenin yanı sıra, Güney Atlantik bölgesinde entegrasyon sürecine doğru evrilebilecek bir potansiyele sahip olduğu düşünülmektedir.⁷⁰

Son olarak, Lula döneminde geliştirilen dış politika anlayışının ve Afrika'yla kurulan yakın diplomatik ilişkilerin 2011'de iktidara gelen Dilma Rousseff döneminde de sürdürüldüğü belirtilmelidir. Rousseff'in ilk yılında Angola, Mozambik ve Güney Afrika'yı ziyaret etmesi, Afrika'ya yönelik dış politikanın süreceğinin habercisi olmuş, yeni hükümetin dış politika gündeminde Afrika'nın önceliğini koruyacağını belirten güçlü bir mesaj vermiştir.⁷¹

B. Ticaret ve Yatırım

Tarihi ve kültürel bağları güçlendirerek, "Güney-Güney" vurgusuyla diplomatik ilişkiler kurmak, Afrika'yla ilişkiler için önemli bir temel oluşturmuştur. Ne var ki güçlü ekonomik ilişkiler olmadıkça bu bağlar kırılgan hale gelebilmektedir. Zira Lula dönemine kadar böyle süregelmiştir. Diğer yandan Çin, Afrika'yla tarihsel ve kültürel bağları olmaksızın sadece ekonomik bağlarla sağlam bir ilişki kurabilmiştir. Bu açıdan Lula döneminde Afrika'yla ilişkilerin ikinci temeli, ticaret ve yatırım olmuştur.

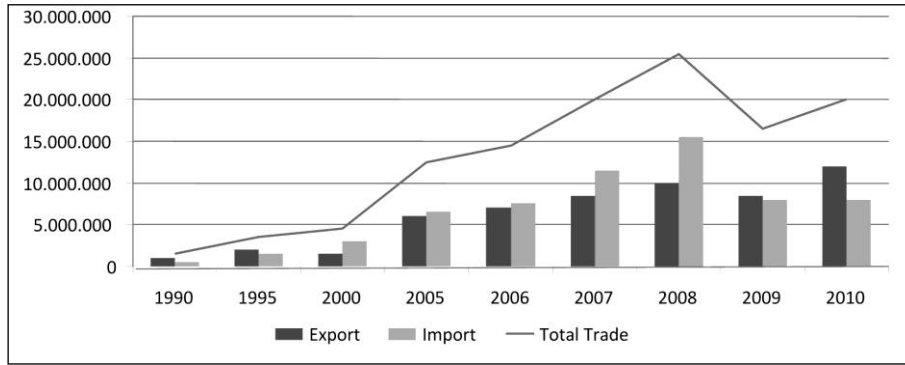
⁷⁰ Visentini, *op.cit.*, s.72.

⁷¹ The World Bank Report, *op.cit.*, s. 42.

Brezilya'nın Afrika'daki en büyük ticaret ortağı yüzde 32'lik payla Nijerya'dır. Nijerya'yı diğer petrol üreticileri, Angola ve Cezayir, sırasıyla yüzde 16 ve yüzde 12'lik ticaret paylarıyla izler. Ardından yüzde 10'luk payla Güney Afrika ve yüzde 7 ile Libya gelir. Brezilya'nın Afrika ülkelerinden yaptığı ithalatın yüzde 80'i petrol ve doğal gazdan oluşmaktadır. Ayrıca Güney Afrika'dan alınan kömür de ithal malların içinde önemli bir yer tutar. Afrika'ya ihraç edilen mallarsa nükleer reaktörler, makine, sanayi araç ve parçalarının yanı sıra şeker, tahıl ve et gibi gıda ürünlerini içerir. Biyoyakıttan enerji üretme stratejileriyle bağlantılı olarak, Nijerya, Fas ve Angola gibi ülkeler, Brezilya'dan şeker almaktadır.

Afrika'nın Brezilya'ya ticaret hacmi, grafikte de görüldüğü gibi, 2000'de 4 milyar dolarken, 2010'da 20 milyar dolara çıkmıştır. Lula döneminde Afrika'yla ticaret sürekli artış gösterirken, 2009'da küresel ekonomik krize bağlı olarak bir düşüş yaşanmış, fakat 2010'da tekrar yükselişe geçmiştir. Afrika'dan ithalat, 2010'da Brezilya'nın toplam ithalatının yüzde 6,2'sini oluştururken, Afrika'ya yapılan ihracat Brezilya'nın toplam ihracatının yüzde 4,6'sına denk gelmektedir.⁷²

Grafik 1: Brezilya'nın Afrika'yla Ticareti, 1990-2010 (Bin dolar)

Kaynak: Afrika Kalkınma Bankası⁷³

Ticaretin yanı sıra, yatırımlar açısından da Lula döneminde Afrika önemli bir merkez haline gelmiştir. 2001'de Brezilya hükümetinin Afrika'ya yaptığı doğrudan dış yatırımlar 69 milyar dolarken, 2009'da 214 milyar

⁷² Gerhard Seibert, "Brazil in Africa: Ambitions and Achievements of an Emerging Regional Power in the Political and Economic Sector", Conference Paper, [http://www.nai.uu.se/ecas-4/panels/1-20/panel-8/Gerhard-Seibert-Full-paper.pdf], (erişim tarihi 12.01.2012).

⁷³ The African Development Bank Group Chief Economist Complex, *op.cit.*, s. 2.

dolara yükselmiştir.⁷⁴ Lula, Afrika ülkelerine yaptığı ziyaretlere, işadamlarını da götürerek kıtaya yatırım yapmaları için onları sürekli teşvik etmiş, Afrika'ya önemli bir yatırım alanı gözüyle bakılmasını sağlamıştır.

Afrika'daki Brezilya yatırımları Odebrecht, Vale, Andrade Gutierrez, Camargo Correa, Petrobras, Queiroz Galvão ve Mendes Júnior gibi şirketlerin öncülüğünde özellikle madencilik, petrol, doğalgaz ve altyapıya odaklanır.⁷⁵ Afrika'daki en büyük Brezilyalı yatırımcı olan inşaat şirketi Odebrecht, köprüler, anayollar, limanlar ve hidroelektrik barajlar kurmaktadır ve ayrıca Angola'daki en büyük özel şirket konumuna gelmiştir. Bir diğer önemli yatırımcı olan Brezilya'nın köklü maden şirketi Vale do Rio Doce ise madencilik alanında önemli yatırımlar yapmaktadır. Vale'nin son yatırımı, Malavi'den Mozambik'e kömür taşıyacak tren yolunun inşası için yaptığı 1 milyar dolarlık yatırımdır.⁷⁶ Bununla birlikte Brezilya'nın gerek özel şirketlerinin gerekse devlet kurumlarının Afrika'da yaptığı yatırımlar, genellikle kıtadaki ticaret ortaklarında yoğunlaşmakta ve ithalat ve ihracat yapılan sektörlerle paralellikler taşımaktadır. Örneğin Brezilya'nın en büyük ve dünyanın üçüncü büyük enerji şirketi olan Petrobras, Nijerya, Cezayir, Angola, Libya ve Mozambik gibi Brezilya'nın petrol ithal ettiği ülkelerde enerji sektörüne yatırım yapmaktadır.

Ayrıca bu şirketler hükümetlerle doğrudan temasa geçmekte ve bürokratik işlemlerle kendileri uğraşabilmektedir. Portekizce konuşan ülkelerde yatırım yapmak, bu sebeple daha avantajlı hale gelmiştir. Bu doğrultuda Brezilya'nın Afrika'da en fazla yatırım yaptığı ülke Angola'dır. Brezilya Ticaret ve Yatırım Geliştirme Ajansı (APEX), 2010'da ekonomik ve ticari gelişmelerini değerlendirmek üzere Angola'da bir ofis açmıştır.

C. Kalkınma Girişimleri

Kalkınma ve kalkınma işbirliği, "Güney-Güney" ilişkilerini güçlendirmeye yönelik stratejinin merkezinde yer aldığından, Brezilya'nın Afrika stratejisinin de en etkin aracı olmuştur. Lula döneminde öne çıkan retorik, Afrika'ya yönelik siyasetin ekonomik ve siyasi çıkar üzerine kurulu olmakla kalmadığı, bunun ötesinde "Güney-Güney" işbirliği kapsamında kalkınma ilkelerini esas aldığı yönündedir. Gerek Lula gerekse ardılı Rouseff, teknik işbirliği faaliyetlerini, Afrika'ya olan maddi ve manevi

⁷⁴ The World Bank Report, *op.cit.*, s.82.

⁷⁵ White, *op.cit.*, s. 232.

⁷⁶ Oliver Stuenkel, "Brazil in Africa: Bridging the Atlantic?", *Post-Western World*, 15.01.2012.

borcun ödenmesi için ahlaki bir görev ve sorumlulukla yerine getirdiklerini sık sık vurgulamışlardır. Söz gelimi 2007'de Lula'nın, "Brezilya, 'Afrika Rönesansı'na katkı sağlayacak bütün koşullara sahiptir. Atlantik'in iki tarafını da mutsuz eden kölelikle ilgili korkunç geçmişi silmek istiyoruz. Afrika'ya kültürel ve tarihi bağlarla bağlıyız. Dünyanın ikinci en büyük siyahî nüfusuna sahip olarak, bölgenin kaderini ve sorunlarını paylaşmaya kendimizi adanmış bulunuyoruz" sözleri bu söylemin bir parçasıdır.⁷⁷

Lula döneminde Afrika gündeminin kalkınmaya öncelik vermesi, her şeyden önce Brezilya'nın kendi içindeki sosyo-ekonomik dönüşüm sürecinin bir uzantısı olarak ele alınmalıdır. 1980 ve 1990'lar boyunca Brezilya, dünyada gelir dağılımının en eşitsiz ve şiddet olaylarının en yoğun olduğu ülkelerden biriydi. 1990'lar boyunca uygulanan politikalar gelir dağılımındaki uçurumu artırmış, yoksulluğu körüklemiş ve enflasyonu yüzde 70'lere kadar çıkarmıştı. Lula döneminde ise Brezilya, büyük bir "ekonomik sıçrama" ile yükselen güçler arasında yerini alırken, neoliberal politikalara eşlik eden sosyal yardım programlarıyla yoksulluğun ve toplumsal eşitsizliğin azaltılması için çeşitli stratejiler geliştirdi. Aile Ödeneği (*Bolsa Família*) ve Sıfır Açlık (*Fome Zero*) gibi programlarla, alt gelir grubunun yaşam standartlarında gözle görülür bir iyileşme yaşandı.⁷⁸ Bu programlar, alt gelir grubunun büyük bir kısmını oluşturan Afrika kökenlilerin de toplumla bütünleşebilmesi için daha elverişli bir ortam sağladı.⁷⁹ Yine bu dönemde, son 30 yıldır uygulanmakta olan tarım politikaları meyvelerini vermeye başladı ve Brezilya, tarımda gerçekleştirdiği teknolojik gelişme sayesinde kaynak ve toprak verimliliğini artırarak "tarımsal bir süper güç" haline geldi.⁸⁰ Brezilya'nın "ekonomik mucize"sini sona erdiren 1973 petrol krizinin ardından, petrol ithalatına olan bağımlılığı azaltmak için geliştirilen etanol üretimi, bugün Brezilya'yı ABD'den sonra dünyanın ikinci büyük etanol üreticisi ve en büyük etanol ihracatçısı konumuna getirdi.⁸¹ AB, ABD

⁷⁷ Barbosa, Narciso ve Biancalana, *op.cit.*, s. 72.

⁷⁸ *Bolsa Família*, 12 milyondan fazla yoksul aileye çocuklarını düzenli sağlık kontrolüne ve okula göndermeleri koşuluyla her ay belli bir yardım yapılmasını öngörürken, 2002'de uygulamaya konan *Fome Zero*, 44 milyon insanın karşı karşıya kaldığı açlık ve aşırı yoksulluk sorunuyla mücadele etmek için uygulamaya konmuştur. Bu politikalar, esasında 1990'lardan bu yana sürmekte olan uygulamaların, Lula döneminde ivme kazanmasının sonucudur.

⁷⁹ Visentini, *op.cit.*, s. 71.

⁸⁰ André Meloni Nassar, "Brazil as an Agricultural and Agroenergy Superpower", der. Lael Brainard ve L. Martinez-Diaz, *Brazil as an Economic Superpower?: Understanding Brazil's Changing Role in the Global Economy*, Washington, The Brookings Institute, 2009, s. 63.

⁸¹ The African Development Bank Group Chief Economist Complex, "Brazil's Economic Engagement with Africa", *Africa Economic Brief*, Vol. 2, Issue 5, 11 Mayıs 2011, s. 3.

ve Kanada'nın ardından dünyanın dördüncü büyük tarım ve gıda sanayi ürünleri ihracatçısı olan Brezilya'nın⁸² "tarım devrimi"nin arkasında yatan neden olarak 1990'lardan bu yana sistematik bir şekilde geliştirilen inovasyon ve tarım teknolojileri gösterilmektedir.⁸³

Brezilya'nın sosyal ve ekonomik kalkınmadan edindiği bu deneyimleri ve tarım, enerji ve eğitim alanında geliştirdiği teknik programları gelişmekte olan ülkelere, özellikle de Afrika'ya ihraç etmeye başlaması, dış politikanın önemli bir bileşeni haline gelmiştir. Brezilyalıların "sosyal teknoloji" adını verdiği bu ihracat, esasında son dönemde ülkedeki sosyo-ekonomik kalkınma sürecinde farklı sektörlerin uluslararasılaşmasının bir boyutudur.⁸⁴ Brezilyalı şirketlerin dünyanın önde gelen enerji, madencilik ve gıda şirketleriyle rekabet edebilecek duruma gelmesi, yatırım seçeneklerini de küresel ölçekteki potansiyellere göre değerlendirmelerine ve elbette Afrika'yla ilgilenmelerine yol açmıştır. Özel sektörün yanı sıra Brezilya Kalkınma Bankası (BNDES) ve Brezilya Tarımsal Araştırma Kurumu (EMBRAPA) gibi devlet kurumları da Afrika'da birçok kalkınma girişimi başlatmıştır. Dünyanın en büyük kalkınma bankalarından biri olan BNDES, 742 milyon dolarlık 29 proje yürütürken, EMBRAPA'nın sürdürdüğü 24 uluslararası projenin 11'i Afrika'yla ilgilidir.⁸⁵ Lula hükümeti Afrika'daki teknik işbirliği programları için 11 milyon dolar toplamıştır ki bu meblağ yardımlar için ayırdığı bütçesinin yarısından fazlasına denk gelmektedir. Bu girişimler sonucunda bugün Brezilya'nın teknik işbirliği faaliyetlerinin yüzde 52'si Afrika'da gerçekleşmektedir.⁸⁶ Ve 22 Afrika ülkesinde bu kapsamda sürmekte olan 125 program vardır.⁸⁷ Görüldüğü gibi Afrika, Brezilya'nın "Güney-Güney" işbirliğini geliştirmeye yönelik politikalarının uygulanması bakımından en uygun alan olarak öne çıkmaktadır.

Brezilya'nın kalkınma yardımının en önemli dallarından biri tarım alanında, EMBRAPA aracılığıyla gerçekleşmektedir. Tarım teknolojileri üzerine yaptığı araştırmalarla Brezilya'da tarımın gelişmesini sağlayan kurum, benzer toprak yapısı ve iklim koşullarına sahip olan Afrika ülkelerine tarımsal kalkınma için yardım etmektedir. Nisan 2008'de Gana'nın başkenti

⁸² Kahve, soya fasulyesi, şeker kamışı, kakao, pirinç, mısır, portakal, pamuk, buğday ve tütün Brezilya'nın karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu tarım ürünleridir.

⁸³ Piauı Cremaç, "Brazilian Agriculture: The Miracle of the Cerrado", *The Economist*, 26.08.2010.

⁸⁴ White, *op.cit.*, s. 228.

⁸⁵ Barbosa, Narciso ve Biancalana, *op.cit.*, s. 76.

⁸⁶ Visentini, *op.cit.*, s.71.

⁸⁷ White, *op.cit.*, s. 233.

Akra'da genel merkez açan EMBRAPA, Afrika'da teknik desteğin yanında danışmanlık ve eğitimlik yoluyla benzer bir tarımsal kalkınma sürecini hayata geçirmeyi, tropikal tarımdaki deneyimini ve uzmanlığını aktarmayı amaçlamaktadır.⁸⁸ Tarımda, özellikle de biyoyakıt üretiminde kalkınma girişimlerinin sürdürülebilirliğini sağlamak, Brezilya açısından stratejik öneme sahiptir.⁸⁹ Biyoyakıtları, enerji bağımlılığından kurtulmanın bir yolu olarak gören Lula, tarıma dayalı enerji endüstrisinin Afrika'ya özerklik ve ekonomik bağımsızlık kazandıracağını ileri sürmektedir. 2008'de BM Genel Meclisi'nde Lula, biyoyakıt üretiminin Afrikalı ulusların kalkınması için alternatif bir fırsat olarak önemini vurgulamıştır.⁹⁰ Fakat Brezilya ve Afrika arasında tarımsal kalkınmanın yeni bir boyut olarak ortaya çıkmasının ardındaki temel neden, Brezilya'nın biyoyakıt üretimi için sürdürülebilir arz sağlamak istemesidir. Güney Atlantik boyunca gıdaya dayalı enerji arzı sağlamak, Brezilya'da teknoloji üreticileri için dev bir ticari potansiyel yaratacaktır.⁹¹ Brezilya, bu nedenle etanolun elde edildiği şeker kamışı plantasyonlarına yatırım yaparak, kıtada biyoyakıt üretimine dair potansiyeli hayata geçirmeye çalışmaktadır. Mozambik, Angola, Gana, Kongo Cumhuriyeti ve Nijerya, Brezilya'nın etanol üretimi için yatırım yaptığı ve anlaşmalar imzaladığı ülkelerin başında gelmektedir.⁹²

Diğer yandan yoksullukla mücadele konusunda araştırma yapmak ve politika önerileri hazırlamak da, "Güney-Güney" kalkınma işbirliğinin hedefleri arasındadır. Bu doğrultuda "Sosyal Kalkınma Üzerine Afrika-Brezilya İşbirliği Programı" (*The Africa-Brazil Cooperation Programme on Social Development*), Brezilya'nın Sosyal Kalkınma ve Açlığa Karşı Mücadele Bakanlığı (MDS) ile İngiltere'nin resmi yardım kuruluşu olan Uluslararası Kalkınma Departmanı (DFID) ve BM Kalkınma Programına (UNDP) bağlı Brezilya'daki Uluslararası Yoksulluk Merkezi (IPC) tarafından geliştirilmiştir. 2007'de Gana ve Brezilya arasında süren bir projeden esinlenerek hayata geçirilen bu program uygulamalı araştırma ve eğitimlerle yoksullukla mücadele etmeyi, ortak sosyal meseleler üzerinde karşılıklı deneyimleri paylaşmayı hedeflemektedir.⁹³ Mart 2008'de başlatılan

⁸⁸ The African Development Bank Group Chief Economist Complex, "Brazil's Economic Engagement with Africa", *Africa Economic Brief*, Vol. 2, Issue 5, 11 Mayıs 2011, s. 3.

⁸⁹ White, *op.cit.*, s. 232-3.

⁹⁰ Visentini, *op.cit.*, s. 75.

⁹¹ Freemantle, Simon ve Jeremy Stevens, "Brazil Weds itself to Africa's Latent Agricultural Potential", *Standart Bank*, 01.02.2010, [<http://ws9.standardbank.co.za/sbrp/DocumentDownl oader?docId=3164>], (erişim tarihi 07.01.2012).

⁹² The African Development Bank Group Chief Economist Complex, *op.cit.*, s. 4.

⁹³ White, *op.cit.*, s. 233.

“Sosyal Koruma Üzerine Afrika-Brezilya İşbirliği Programı” (*Africa-Brazil Cooperation Programme on Social Protection*) ise sağlık yönetimi ve şartlı nakit transferi⁹⁴ gibi çeşitli sosyal politika ve programlarla ilgili bilgi transferinin kolaylaştırılmasını amaçlamıştır. Bu programla Brezilya’nın Aile Ödeneği (*Bolsa Família*) ve Sıfır Açlık (*Femo Zero*) gibi sosyal kalkınma programları ve yoksullukla mücadele stratejileriyle ilgili teknik bilgisinin paylaşılması öngörülmüştür. Program hem doğrudan yatırımlarla kısa dönemde, hem de beşeri sermaye yatırımlarıyla uzun dönemde yoksulluğu azaltmayı hedeflemektedir. 2006’dan bu yana Afrika ülkelerinden uzmanlar bu programı öğrenmek için Brezilya’da çalışma turlarına katılmıştır.

Brezilya’nın “Güney-Güney” kalkınma işbirliği kapsamında Afrika’da gerçekleştirdiği projelerde tarım, sanayi, enerji ve eğitimin yanı sıra sağlık alanı da geniş yer tutar. 2011 itibarıyla, Brezilya 22 Afrika ülkesiyle, sağlık alanında 53 ikili anlaşma imzalamıştır.⁹⁵ Gelişmekte olan ülkeler arasında en etkin HIV/AIDS’e karşı mücadele programına sahip ülke olan Brezilya, HIV/AIDS mücadelesinde Afrika’ya da destek vermektedir. 2004’ten bu yana, HIV/AIDS tedavisinde kullanılan ilaçların fiyatlarının düşürülmesi için ABD’li Abbott, Merck Sharp and Dohme ve Gilead şirketleriyle müzakereleri sonucunda, Brezilya, hasta başına düşen ortalama maliyeti düşürmeyi başarmıştır.⁹⁶ Brezilya ayrıca Dünya Ticaret Örgütü’nün ilaçlara erişim konusunda yoksul ülkelere yardımcı olmak için 2001’de kabul ettiği, uluslararası ilaç şirketlerinin patent uygulamalarında esneklik öngören “Doha Deklarasyonu”na dayanarak bu ilaçların patent haklarını çığnemiş ve jenerik versiyonlarını piyasaya sürmüştür.⁹⁷ Böylelikle ilaç firmalarını geliştirmekte olan ülkelere normal fiyatların altında satış yapmaları için ikna etmiştir. Bu kazanım elbette HIV taşıyıcılarının üçte ikisini barındıran ve AIDS’ten en çok etkilenen bölge olan Sahra-altı Afrika için çok önemlidir. Sağlık alanındaki yatırımlarıyla Afrika’ya bu alanda destek veren Brezilya son olarak, Mozambik’e HIV/AIDS tedavisi için jenerik ilaç üreten bir fabrikanın inşası için 23 milyon dolar yardım yapmıştır.

⁹⁴ Şartlı nakit transferi, ekonomik güçlükler nedeniyle temel sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanamayan, herhangi bir Sosyal Güvenlik Kurumu’na bağlı olmayan ve düzenli bir geliri olmayan nüfusun en yoksul kesimine yönelik şartlı yardım programıdır.

⁹⁵ The World Bank Report, *op.cit.*, s. 4.

⁹⁶ Dirceu B. Grecoa ve Mariangela Simao, “Brazilian Policy of Universal Access to AIDS Treatment: Sustainability Challenges and Perspectives”, *AIDS*, Vol. 21, No. 4, 2007, s. 40.

⁹⁷ Eduardo J. Gomez, “Brazil’s Blessing in Disguise: How Lula Turned an HIV Crisis into a Geopolitical Opportunity”, *Foreign Policy*, 22.07.2009.

Brezilya'nın Afrika'daki konumunun bir diğer boyutu da, ülkenin yardım alan ülke konumundan bağış yapan ülke konumuna gelmesiyle ilgilidir. Lula hükümeti, "sosyo-ekonomik sorunlarıyla mücadelede önemli adımlar atan ve bağış yapan" ülke rolüyle Brezilya'nın "yumuşak gücü"nü ve gelişmekte olan ülkeler üzerindeki nüfuzunu artırmayı hedeflemektedir.⁹⁸ Afrika'ya yapılan yardımların önemli bir kısmı Brezilya İşbirliği Ajansı (*Agencia Brasileira de Cooperacao/ABC*) aracılığıyla gerçekleşmektedir. Dışişleri Bakanlığıyla birlikte çalışan ABC, Afrika kıtasında oldukça güçlü bir portföye sahiptir ve doğrudan bu ülkelerdeki hükümetlerle iş yapar. ABC'nin 2010'daki bütçesi 30 milyon dolardır. Bununla birlikte Brezilyalı diğer kurumların Afrika'ya toplam yardımının ABC'nin bütçesinden 15 kat fazla olduğu tahmin edilmektedir.⁹⁹ Ayrıca Lula hükümeti birçok Afrika ülkesinin borcunu silerek, bu ülkelere yeni borçlar vermiştir.

Afrika'da son dönemde ticaret ve yatırım alanında olduğu kadar yardım ve bağış alanında da bir rekabet ortamı oluşmuştur. Yatırımcılar giderek daha fazla oranda kalkınma yardımı yapmakta ve böylelikle girişimlerinin uzun dönemde sürdürülebilir olmasını garanti altına almaya çalışmaktadır. Bugün Afrika'daki ticaret ortamının doğasını belirleyen en önemli faktörlerden biri, yatırım, ticaret, kalkınma ve dış yardım arasındaki çizgilerin giderek belirsizleşmesidir.¹⁰⁰ Bu faktör esasında, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü'nün "yardım için ticaret" yoluyla ticaretin kolaylaştırılmasını öngören yeni gündemiyle yakından ilgilidir. Dünya Bankası Başkanı Robert B. Zoellick'in 2009'da Johns Hopkins Üniversitesi'nde yaptığı konuşma bu açıdan dikkate değer. Zoellick'e göre yoksul ülkelerin ihtiyacı olan şeyler, "daha büyük piyasalar, bölgesel entegrasyon, enerji, altyapı, lojistik sistemler, ticaret finansmanına kolay erişim, standartlar konusunda yardım ve etkinleştirilmiş gümrük ve sınır prosedürleridir."¹⁰¹ Böylelikle ticaretin önünde daha az bariyer olmasından yararlanılabilecektir.¹⁰² Aslında burada "yardım için ticaret"ten ziyade "ticaret için yardım" anlayışının söz konusu olduğu açıktır. Brezilya'nın

⁹⁸ "Brazil's Foreign-aid Programme: Speak Softly and Carry a Blank Cheque", *The Economist*, 15.07.2010.

⁹⁹ Yonemura, *op.cit.*, s. 42.

¹⁰⁰ White, *op.cit.*, s. 239.

¹⁰¹ Robert B. Zoellick, "Kriz sonrası?", 28.09.2009, [<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/NEWS/0,,contentMDK:22329081~pagePK:34370~piPK:42770~theSitePK:4607,00.html>], (erişim tarihi 03.03.2012).

¹⁰² Zoellick, eskiden bir tırın Kenya ve Uganda arasındaki sınırını geçmesinin iki gün sürdüğü, bugünse, Dünya Bankası'nın kurulmasına yardımcı olduğu tek duraklı gümrük noktası sistemiyle bu sürenin iki saate düştüğü örneğini verir.

sosyal programlar, teknik işbirliği ve tarım alanında yoğunlaşan yardımları için de aynı mantık söz konusudur. “Yükselen bir donör ülke” olarak Brezilya, Afrika’nın geleneksel bağışçılarından farklı olarak, kalkınma bağlamına daha çok önem vermekte, bağış ve kredilerden ziyade teknik işbirliğine odaklanmaktadır.¹⁰³ Daha önce de belirtildiği gibi, bu şekilde Afrika’da etanol biyoteknolojisini geliştirmek, dünyanın en büyük etanol ihracatçısı olan Brezilya için yeni arz olanakları yaratacaktır.

Brezilya, her ne kadar gelişmekte olan diğer ülkelere kıyasla, toplumsal eşitsizlerin giderilmesi yolunda önemli ilerlemeler kaydeden tek ülke olarak gösterilse de, hala ciddi yoksulluk ve eşitsizlik sorunlarına ve yüksek suç oranlarına sahiptir. Ayrıca son dönemde kaydedilen sosyo-ekonomik ilerlemeye rağmen, Afrika kökenliler hala nüfusun geri kalanına göre daha elverişsiz ve olumsuz şartlarda yaşamaktadır.¹⁰⁴ Bununla birlikte Afrika kökenli nüfusun (Afro-Brezilyalı) sadece ekonomik haklarında değil etnik ve kültürel haklarında da ilerleme kaydedilmesi, Afrika’ya yönelik “eşitlikçi” politikaların bir anlam ifade edebilmesi için önem taşır. Afrika, Lula döneminden itibaren Brezilya’nın dış ilişkilerinde merkezi konuma sahip olduğundan, Afro-Brezilyalıların “eşitlik” meselesi de iç politikanın olduğu kadar dış politikanın da ana eksenini olmuştur.¹⁰⁵ Lula döneminde geliştirilen politikalarla ve oluşturulan yeni kurumsal yapılarla bu yönde bazı adımlar atılmıştır. Devlet okulları ve özel okullarda Afrika tarihi ve kültürünün zorunlu dersler olarak okutulması, üniversitelerde Afro-Brezilya çalışmalarının teşvik edilmesi, Brezilya Dışişleri Bakanlığı’na bağlı bir kurum olan ve diplomat yetiştiren Rio Branco Enstitüsü’ndeki Afrika kökenlilerin artırılması, bu girişimlerden bazılarıdır.¹⁰⁶ Ayrıca Brezilya’da köleliğin ilk kaldırıldığı yer olan Redençao kentinde, 2008’de, öğrencilerinin yarısı Afrikalılardan oluşan ve Afrika çalışmaları üzerine odaklanan Afrika Üniversitesi kurulmuştur.¹⁰⁷ Yine de bütün bu girişimlere rağmen Afro-Brezilyalıların etnik kimliklerinin tanınmasıyla ilgili sorunları devam etmektedir. Örneğin 19. yüzyılda Brezilya’da kölelikten kaçıp kurtulan ve işgal ettikleri topraklarda kendi toplumlarını kuran “Kilombo”ların toprağa ilişkin hakları 1988 Anayasası’yla tanınmışsa da, hala bu topluluklar etnik

¹⁰³ Yonemura, *op.cit.*, s. 41.

¹⁰⁴ Baladão Vieira, *op.cit.*

¹⁰⁵ Yvonne Captain, “Brazil’s Africa Policy under Lula”, *The Global South*, Vol. 4, No. 1 (Bahar 2010), s.195.

¹⁰⁶ The World Bank Report, *op.cit.*, s. 3.

¹⁰⁷ Visentini, *op.cit.*, s. 73.

kimliklerini özgürce yaşayamamaktadır.¹⁰⁸ Bu yüzden Brezilya için en zor olan, kendi halkının –ki çoğunluğu Afrika kökenlilerden oluşmaktadır– talepleri ve kalkınma ihtiyaçlarıyla giderek artan uluslararası faaliyetlerini dengeleyebilmekte yatar.¹⁰⁹ Ekonomideki ilerlemeye rağmen bu başarısızlaşmazsa, Brezilya'nın kendi "kalkınma" deneyimini Afrika'ya aktarma çabası anlamsız kalacaktır.

III. "Güney-Güney" İşbirliğini Yeniden Düşünmek

"Küresel Güney" (*Global South*) ve "Güney-Güney" kavramları, 2000'lerde "gelişmekte olan" kategorisine dahil edilen Güney ülkelerinin yaklaşarak işbirliği ilişkilerini güçlendirmeleriyle gündeme gelmiştir. Kuzey'e karşı denge arayışıyla Güney ülkelerinin bir araya gelmeleri esasında 1960'lara kadar uzanır. Özellikle 1973 krizi, Güney ülkelerinin Kuzey karşısında müzakere güçlerini artırabilmeleri için önemli bir fırsat sunmuş, ne var ki 1980'lerde borç krizleri ve 1990'larda Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ortaya çıkan yeni dinamikler, Güney ülkelerinin birlikte karar alma kapasitesini azaltmıştır.¹¹⁰ Bugün ise, yine benzer sorunlarla karşı karşıya olmaları, Güney ülkelerini ticaret, kalkınma, yatırım, çevre ve güvenlik gibi birçok alanda işbirliğine giderek ikili ve çok taraflı mekanizmalar kurmaya yöneltmiştir. Böylelikle "Güney-Güney" fikri yeniden gündeme gelmiş, gelişmekte olan ülkeler deneyimlerini paylaşarak çeşitli ortaklıklar kurmaya başlamıştır. Güney ülkeleri arasındaki ticaret hacmi 2000'lerde yıllık yüzde 10'u bulan oranlarda artmaya başlamış, hatta 2003'te dünya ticaretindeki artışı ikiye katlamıştır.¹¹¹ Afrika, bu bağlamda tam da "Güney-Güney" işbirliği sürecinin merkezinde yer alır. Nitekim Küresel Güney'in temsilcileri olarak öne çıkan Brezilya ve Hindistan'ın

¹⁰⁸ Bu konuda iki önemli kaynak: Luiz Fernando Do Rosário Linhares, "Kilombos of Brazil: Identity and Land Entitlement", *Journal of Black Studies*, Vol. 34, No. 6, (Temmuz 2004), s. 817-837., Hebe Mattos, "Terras de Quilombo": Land Rights, Memory of Slavery, and Ethnic Identification in Contemporary Brazil", ed. Livio Sansone, *Africa, Brazil and the Construction of Trans Atlantic Black Identities*, Savarance Publishing, 2008, s. 293-318.

¹⁰⁹ Julia Sweig, "A New Global Player: Brazil's Far-Flung Agenda", *Foreign Affairs*, Vol. 89, No. 6 (2010), s. 173-4.

¹¹⁰ Gladys Lechini, "Is South-South Co-operation Still Possible? The Case of Brazil's Strategy and Argentina's Impulses Towards the New South Africa and Africa", der. Atilio A. Boron ve Gladys Lechini, *Politics and Social Movements in an Hegemonic World: Lessons from Africa, Asia and Latin America*, Buenos Aires, CLACSO, 2005, s. 319.

¹¹¹ Isabelle Maag, "Brazil's Foreign Economic Policy: South-South, North-South or both?", FES (Friedrich-Ebert-Stiftung) Briefing Paper, Mart 2005, [http://library.fes.de/pdf-files/iez/global/50086.pdf], (erişim tarihi 08.02.2012).

“Güney-Güney” işbirliğini güçlendirmeye yönelik en etkin stratejileri Afrika’daki deneyimlerinden doğmuştur.

“Güney-Güney” işbirliği sürecinde Afrika’nın oynadığı rolü anlayabilmek için her şeyden önce bu sürecin aktörlerinin sadece Güney ülkeleri olmadığı, BM Kalkınma Programı (UNDP) ve Dünya Bankası’nın da aktif rol oynadığı gözden kaçırılmamalıdır. Dünya Bankası (DB), 2011’de Afrika için geliştirdiği yeni stratejiyle bu süreçte aktif rol almayı hedeflediğini açıkça belirtmiştir.¹¹² Diğer yandan UNDP de, Güney girişimlerinin ivme kazanmasıyla ortaya çıkan bu yeni uluslararası dinamiğe ayak uydurmakta gecikmemiştir. 1972’de kurulan “Kalkınmakta Olan Ülkeler Arasında Teknik İşbirliği” (*Technical Cooperation among Developing Countries/ TCDC*), 2003’te “Güney-Güney İşbirliği Özel Birimi” (*Special Unit for South-South Cooperation*) adını almıştır. Böylelikle DB, BM gibi geleneksel Kuzey-Güney ilişkilerinin uluslararası aktörlerinin “Güney-Güney” ilişkilerinde aktif rol oynamaya çalıştığı açıkça görülebilir. Güney-Güney ilişkilerinin ne kadar “Güney-Güney” olduğu bu yüzden tartışmalıdır ve kavramın tırnak içinde kullanılarak bu yönünün vurgulanması daha yerindedir.

Dünya Bankası, 1989’da Afrika’nın kalkınmasıyla ilgili bir raporda kıtadaki sorunu bir “yönetişim krizi” olarak tanımlamış, gerekli reformları hayata geçirmek için de “iyi yönetim” kavramını kullanmıştır.¹¹³ Bu kavrama “şeffaflık”, “hesap verme”, “hukuk devleti” ve “katılım” gibi kavramlar eşlik etmiş ve böylelikle gelişmekte olan ülkelerde ulusaşırı sermaye birikimi için gerekli koşullar yaratılmaya çalışılmıştır.¹¹⁴ Ne var ki bugüne kadar DB’nin bu stratejisi çokça eleştirildiğinden ve tepki çektiğinden, Üçüncü Dünya’ya yönelik politikaları meşrulaştırılacak yeni kavramlara ihtiyaç duyulmuştur. 2011’de DB’nin Afrika için belirlediği yeni strateji bu ihtiyacı karşılamaya yöneliktir. Bu strateji, Afrika’nın kalkınmasını üç temele dayanarak desteklemeyi hedefler. Bu temeller “ortaklık”, “bilgi” ve “finans”tır ki, esasında bunlar DB’nin geleneksel araçlarıdır. Yeni olansa Afrika’yı kalkındırarak süreçte bu temellerin “Güney-Güney” işbirliğiyle gerçekleşecek olmasıdır.¹¹⁵ Raporda “ortaklık,

¹¹² The World Bank Report, *op.cit.*, s. 7.

¹¹³ Filiz Zabcı, “Dünya Bankası’nın Küresel Pazar İçin Yeni Stratejisi: Yönetişim”, *SBF Dergisi*, Vol. 57, No. 3 (Temmuz-Eylül 2002), s. 156.

¹¹⁴ Zabcı, *op.cit.*, s.177.

¹¹⁵ The World Bank Report, “Africa’s Future and the World Bank’s Support to it”, Mart 2011, [http://siteresources.worldbank.org/INTAFRICA/Resources/AFR_Regional_Strategy_3-2-11.pdf] (erişim: 07.02.2012).

bilgi transferi ve finans" yoluyla "Güney-Güney" işbirliğinin gelecekte çok önemli rol oynayacağı dile getirilmektedir. DB, sistematik bir şekilde "Güney-Güney" bağlarını güçlendirerek, özellikle yatırım ve ticaret alanında gelişmekte olan ülkelere yönelik stratejisinin uygulanması için bu bağları kullanmayı hedeflemektedir. Üstelik, geleneksel Kuzey-Güney ilişkilerinin yol açtığı tepkiler, böylelikle giderilmiş olacaktır.

Bu argümanı destekleyecek unsurlar, DB'nin gelişmekte olan ülkeleri "kalkındırmaya" yönelik eski ve yeni stratejileri karşılaştırmalı bir şekilde incelendiğinde daha net görülebilir. Veltmeyer'e göre, DB ve UNDP gibi yoksulluğu azaltma ilkesini paylaşan kurumların "yoksulluğa karşı savaş" programları, yoksulluğu bir "toplumsal dışlama" meselesi olarak görür ve buna çözüm olarak da kalkınma sürecinde daha fazla sorumluluk alınmasını önerir.¹¹⁶ 1980'ler boyunca bu mantıkla yeniden yapılandırılan kalkınma projeleri, yoksulları "yetkilendirerek" karar alma sürecine katılmalarını sağlamayı hedeflemiştir. Böylelikle bir "bağlanma hissi" yaratılacak, gelir dağılımındaki ve kaynaklara erişimdeki ekonomik küreselleşmeden doğan aşırı eşitsizliklerin, toplumsal direnişlere yol açması engellenecektir.¹¹⁷ DB, bundan dolayı, neoliberal politikaların uygulanmasını zora sokacak radikal dönüşüm taleplerinin önüne geçebilmek ve sistemi "idare" edebilmek için, mümkün olduğunca az "yönetim"e dayanan bir düzen arayışına girmiştir.¹¹⁸ Bu arayışın sonunda 1990'larda "iyi yönetim" kavramı öne çıkmış, kalkınmanın ancak daha katılımcı, daha şeffaf temellerde, sivil toplumun devreye sokularak gerçekleşebileceği vurgulanmıştır. Bu görüş esasında kapitalist gelişme ve demokratikleşmeyi birbirini besleyen eş süreçler olarak ele alan, Batı merkezli Modernleşme kuramlarına dayanır. DB'nin son on yıldır sıkça vurguladığı "Güney-Güney" kavramı ise, ilk bakışta Modernleşme kuramlarına bir tepki olarak gelişen ve Üçüncü Dünya'nın ancak Batı sisteminden uzaklaşarak kalkınabileceğini savunan Bağımlılık kuramlarını akıllara getirir. Ne var ki DB'nin "Güney-Güney" sürecinden kastettiği "dayanışma" ve "işbirliği", Kuzey'i dışlamayı gerektirmeyen hatta onu da yeterince kapsayan bir anlama sahiptir.

Bu açıdan gerek "sürdürülebilir kalkınma", "katılımcı yerel kalkınma" ve "yönetişim" gibi önceki dönemlerde öne çıkan kavramların, gerekse yeni gündeme gelen "Güney-Güney" kavramının kullanımında bazı ortak noktalar öne çıkar. Öncelikle, bu kavramlar DB tarafından icat edilmiş

¹¹⁶ Veltmeyer, Henry, *Latin Amerika ve Başka bir Kalkınma*, çev. Özkan Akpınar, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2006, s. 9.

¹¹⁷ *Ibid.*, s. 62.

¹¹⁸ *Ibid.*, s. 62.

değildir, ne var ki DB'nin bu kavramları kullanmasının ardından artık eskisinden farklı, yepyeni anlamlar ve boyutlar kazanmışlardır. Ayrıca bu kavramlar bir anda “parlatılmış” ve belli bir dönem uluslararası alanda ve akademik çalışmalarda çok yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Her ne kadar “olumlu” bir izlenim bıraksa da aslında birçok kavram gibi bu kavramlar da belli bir gerçekliği çözümlenmekten çok meşrulaştırmaya yarar. Üstelik kavramlar değişse de, IMF'yle birlikte Bretton Woods sisteminin ikiz kurumlarından biri olan DB'nin Üçüncü Dünya'ya yönelik politikaları, kuruluşundan beri hep aynı hedefi taşır.¹¹⁹ Örneğin gelişmekte olan ülkelere “kalkınmaları için ihtiyaçları olan” sermaye kaynaklarını ve teknik bilgiyi aktarmak, 1970'lerde gelişmiş Kuzey ülkelerinin baskın kalkınma söylemidir. Yeni bir olgu gibi sunulan “Güney-Güney” sürecinde ise farklı olan tek şey, bu söylemi Kuzey'in değil, Brezilya gibi Güney'in yükselişte olan ülkelerinin üstlenmesidir. Başka bir ifadeyle “yönetişim” mantığının hala geçerli olduğu, sadece “Güney-Güney” kapsamında sunulduğu söylenebilir.

Bu makale açısından kritik olan nokta ise, Dünya Bankası'nın, Brezilya-Afrika ilişkilerini “Güney-Güney” ilişkilerine model olarak göstermesidir.¹²⁰ DB, bu sebeple Brezilya ve Sahra-altı Afrika ülkeleri arasındaki ilişkileri geliştirmede daha aktif rol oynamak istemektedir. Bu konudaki raporunda Banka, Brezilya-Afrika ilişkilerini güçlendirmek için, hangi alanlarda, nasıl katkı sağlayabileceğini belirlemiştir.¹²¹ Buna göre DB, “Güney-Güney” projelerinde her iki tarafın hükümetlerine ve özel sektörlerine borç ve teminat vererek süreci destekleyebilir. Brezilya ile belli bir Afrika ülkesi arasında süren bir projeyi, benzer koşulların geçerli olduğu bir başka Afrika ülkesine taşıyabilir. “Güney-Güney” işbirliğiyle ilgili, yönetişim, tarım, sağlık, eğitim alanlarındaki geleneksel faaliyetlerin mevcut ve potansiyel etkisini inceleyebilir. Belirli “Güney-Güney” deneyimlerinden karşılıklı dersler çıkararak, Latin Amerika ve Afrika gibi bölgeler ve sektörler arasındaki işbirliğini geliştirebilir. İş değerlendirmeleri ve çalışma programları gibi belirli yerel girişim ve mekanizmalarla “Güney-Güney” işbirliğini destekleyebilir. Ayrıca hem Brezilya hükümetiyle, hem de “Güney-Güney” işbirliği kapsamına girebilecek diğer yükselen güçlerin,

¹¹⁹ R. Cox'un “hegemonyanın mekanizmaları” olarak tanımladığı uluslararası kurumlardan olan IMF ve DB, ABD hegemonyasını ekonomik ve sosyal olarak güçlendirme işlevi görür. Bu kurumlar gelişmekte olan ülkelere neoliberal ekonomi politikalarının uygulanmasını ve sürdürülmesini sağlayan mekanizmalarla donatılmıştır.

¹²⁰ The World Bank Report, “Bridging the Atlantic...”, s. 25.

¹²¹ *Ibid.*, s. 7-8.

örneğin BRICS ülkelerinin hükümetleriyle ortak programlar yürüterek ticaret ve yatırımı destekleyebilir. Banka içinde, "Güney-Güney" aktivitelerinin odak noktası genişletilerek, altyapı, özel sektörün gelişimi, sağlık ve eğitim gibi alanlarda teknik yardım ve bilgi transferi sağlanabilir. Ayrıca Banka, yıllık "Güney-Güney" kalkınma zirvelerini bünyesinde gerçekleştirebilir.

Görüldüğü gibi, DB, Brezilya'nın, Afrika'ya yönelik "kalkınma" temelli yeni stratejisinin uygulanmasında aktif rol oynamak için "Güney-Güney" söylemini kullanmaktadır. Ayrıca BM bünyesindeki çeşitli kurumların da bu söyleme sıklıkla başvurduğu görülebilir. Örneğin BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın (UNCTAD) "Güney-Güney İşbirliği: Afrika ve Kalkınma Ortaklığı için Yeni Tarzlar" alt başlıklı "Afrika'da Ekonomik Kalkınma-2010" raporunda, "Güney-Güney" işbirliğinin mevcut dış yardım mekanizmalarıyla ilgili sorunlara bir alternatif sunabileceği, kalkınmanın finansmanı için kaynakları çeşitlendireceği ve uluslararası ekonomik, finansal ve ticaret sistemlerine yeni bir boyut kazandırarak Afrika ülkelerini etkileyebileceği belirtilmiştir.¹²² Yine, BM Kalkınma Programı (UNDP), "Güney-Güney işbirliği ve yükselen donör rolleri arasında köprü oluşturmaya" yönelik projeler geliştirmektedir.¹²³ Ayrıca UNDP'nin "Güney-Güney İşbirliği Özel Birimi"ne ait resmi internet sitesinde "Güney-Güney" işbirliğinin tarihini yazması ve bu tarihi 1949'da BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin teknik yardım programıyla başlatarak 1965'te UNDP'nin kurulmasıyla sürdürmesi dikkate değerdir.¹²⁴ Bu, UNDP'nin kendisini "Güney-Güney" işbirliği sürecinin doğal bir parçası olarak gördüğü anlamına gelir.

Bir başka önemli nokta, UNDP'nin "Güney-Güney" işbirliğini "kalkınma" için gerekli "küresel işbirliği"nin bir boyutu olarak ele alması ve bu yüzden geliştirilmesi gerektiğini belirtmesidir. Tam da bu noktada Veltmeyer'in, uluslararası işbirliği biçimini alan uluslararası kalkınmanın, emperyalizmden farklı olmadığına dair tezi yeniden düşünülmelidir.¹²⁵ Zira bu argüman, "Güney-Güney" işbirliğinin ve bu temele dayanan Brezilya'nın Lula dönemi Afrika stratejisinin bir çeşit emperyalizm olduğu sonucunu doğurabilir ki bu, tartışmaya değer bir tezdur.

¹²² UNCTAD Economic Development in Africa Report 2011, "South-South Cooperation: Africa and the New Forms of Development Partnership", s. 2, [http://www.unctad.org/en/docs/aldcafrica2010_en.pdf], (erişim tarihi 02.03.2012).

¹²³ Bu projelerden birini Türkiye de imzalamıştır. Ayrıntı için bkz: [http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfa No=1440].

¹²⁴ Special Unit for South-South Cooperation: Background, [http://ssc.undp.org/content/ssc/about/Background.html], (erişim tarihi 14.03.2012).

¹²⁵ Veltmeyer, *op.cit.*, s. 67.

Visentini, Brezilya'nın Afrika'da artan varlığının, Lula'nın sosyal dayanışma politikalarının bir uzantısı olduğu ve "Güney-Güney" dayanışmasını esas aldığı kadar, bu politikanın ekonomik çıkar üzerine kurulu bir çeşit "yumuşak emperyalizm"i (*soft imperialism*) de barındırdığını ileri sürer.¹²⁶ Bununla birlikte, esas kritik olan sadece Afrika'daki ekonomik çıkarlar açısından değil, kıtaya yönelik "kalkınma" ve "Güney-Güney" söylemleri ve politikaları açısından da emperyalizmin söz konusu olup olmadığıdır.

Lula'nın Afrika'ya yönelik politikaları, elbette, daha önce de belirtildiği gibi, ülkedeki sosyo-ekonomik dönüşümle yakından ilgilidir. Her ne kadar sosyalist bir gelenekten gelse de Lula, bu dönüşüm sürecinde, ülkenin ekonomi gündeminin neoliberal politikalarca belirlenmesinden yana tutum almıştır. Ne var ki neoliberal politikalarla birlikte uygulanan sosyal politikaların, yoksullara önemli yarar sağlayabileceğine yönelik görüşler, hakkaniyet ve etkinlik açısından ciddi sorunlar içerir.¹²⁷ Paylaşım ve sosyal refah alanında doğrudan iyileşme hedeflemeyen nakit transferi gibi politikalar, potansiyel kullanıcıları gözden kaçırabilir, toplumsal yaşamın metalaşmasına ve rekabetin kızışmasına yol açabilir.¹²⁸ Ayrıca bu tarz sosyal politikaların uygulanmasındaki esas amaç, yoksulluğun giderilmesinden çok, neoliberal politikaların yol açtığı eşitsizlikleri dengeleyerek sistemin istikrarını sağlamaktır. Bu açıdan Lula hükümetinin sosyal politikalarının DB'nin geleneksel kalkınma politikalarından farklı olmadığı açıktır. Üstelik bu dönemde Afrika'ya yönelik söylemlerde öne çıkan "kalkınma" temelli retoriğin de, DB'nin yeni Afrika stratejisiyle birebir paralel olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Sonuçta, bu söylem ve politikaların uzantısı olan "Güney-Güney" girişimlerinin, Afrika'yı "kalkındırmanın" ötesinde bu bölgeyi küresel ekonomiye entegre etmekle ilgili olduğu ortadadır. Zira son yıllarda Afrika'ya ait olumlu ekonomik göstergelere rağmen, birçok Afrika ülkesinin hala ciddi altyapı eksikliklerine sahip olması, yardımlara dayalı kalkınma çabalarının sorgulanması gerektiğini gösterir.

¹²⁶ Visentini, *op.cit.*, s. 80.

¹²⁷ Alfredo Saad Filho, "Neoliberalizmin Hegemonyasının Kırılması: Brezilya için Alternatif Ekonomik Politikalar", Ceyhan Gürkan, Özlem Taştan, Oktar Türel (der.), *Küreselleşmeye Güneyden Tepkiler*, Ankara, Dipnot Yayınevi, 2006, s. 155.

¹²⁸ *Ibid.*, s. 156-7.

Sonuç

Lula döneminde yükselen bir güç olarak öne çıkan Brezilya, daha özerk ve daha aktif bir dış politikayla uluslararası sistemin yeniden düzenlenmesine ilişkin "Güney-Güney" girişimlerinde öncü rol oynamaya başlamıştır. Dolayısıyla bu dönemde Brezilya'nın dış ilişkilerinin doğası ve tarzı önceki dönemlerden belirgin biçimde farklılaşmış, dış politikanın gündeminde Afrika, ekonomik ve siyasi çıkarlar açısından hiçbir zaman olmadığı kadar merkezi bir konuma gelmiştir. Ne var ki aynı dönemde Afrika'nın kazandığı bu önemin Brezilya dış politikasına özgü olmadığı açıktır. Doğal kaynaklar için küresel talebin ve dolayısıyla hammadde rekabetinin artması, hem büyük güçleri hem de yükselen güçleri hammaddeyle ilgili yeni stratejiler belirlemeye yöneltmekte ve bu dinamik dünyanın en büyük mineral kaynaklarına sahip olan Afrika'yı yeniden bir "paylaşma alanı" haline getirmektedir.¹²⁹ Bu "paylaşma"nın yeni bir emperyalizm yaratıp yaratmayacağı ise bu süreçteki en önemli sorunsal olarak öne çıkmaktadır.

Brezilya'nın, bu bağlamda Afrika'ya yönelik son dönem politikaları her ne kadar diğer yükselen güçlerin –ve hatta Batılı güçlerin – politikalarıyla benzer özellikler taşısa da, Lula döneminde öne çıkan retorik, Brezilya'nın Afrika'yla kendine özgü, tarihsel ve kültürel birikime dayalı, eşit bir ilişki kurmak istediği yönündedir. Lula döneminde Brezilya'nın Afrika politikası, bu açıdan "Güney-Güney" işbirliğini güçlendirmeye yönelik stratejinin merkezi olmuştur. Fakat bu stratejinin dayandığı kalkınma söylemi ve pratiği, baştan aşağı sorunlu ve tartışmalıdır.¹³⁰ Özellikle de egemen olan kalkınma fikri, IMF ve DB başta olmak üzere uluslararası finans kurumlarına, yabancı sermayeye, teknoloji transferine, borçlanma ve dış yardımlara dayanır. Ve bu politikalar kalkınma sorununu çözmek yerine, mevcut yapının çizdiği çerçeve içinde kalarak, yapıyı değiştirmekten çok güçlendirme niyeti taşır ve bu yönde bir etki yapar.¹³¹ Bu yüzden bu stratejinin "Güney-Güney" kapsamında yeni aktörlerle uygulanması, mevcut durumu değiştirmeyecektir.

¹²⁹ Henning Melber ve Roger Southall, "Introduction: A New Scramble for Africa?", der. Henning Melber ve Roger Southall, *A New Scramble for Africa?*, University of KwaZulu-Natal Press, 2009, s. xxi-xxii.

¹³⁰ Veltmeyer, kalkınmanın kökenlerinin, 18. yy aydınlanmasına ve "ilerleme" fikrine kadar götürülebilse de, kalkınmanın "uluslararası işbirliğine dayanan bir makro proje" olarak, Soğuk Savaş döneminde, ABD politikalarıyla, Üçüncü Dünya ülkelerinin SSCB modelinden uzak durmaları için tasarlandığını ileri sürer.

¹³¹ Paul Sweezy, *Marksizm Üzerine Dört Ders*, çev. Tuncel Öncel, İstanbul, Yordam Yayınları, 2009, s. 124.

Oysa gerçek anlamda bir “Güney-Güney” işbirliğinin, geleneksel kalkınma yardımlarının mantığını dönüştürebilmesi ve kaynakların adil bir şekilde yeniden dağılımını esas alarak bağımlılık ilişkilerini kırması beklenirdi. Fakat Brezilya her ne kadar “Güney” kimliğini vurgulasa ve Küresel Güney’in liderliğine soyunsa da, dünyanın sekizinci büyük ekonomisi olarak yeni bir merkez ülke olma yolunda ilerlemektedir. Brezilya bu açıdan hem “çevre”de olmanın zorluklarını hem de yükselen bir güç olmanın getirdiği farklı ama aynı ölçüde zor ve güç koşulları aynı anda yaşamaktadır.¹³² Bugünkü konumuyla, dünyanın en büyük ekonomileri arasına girmesine rağmen dünya sisteminin “çevre”sinden çıkıp “merkez”ine girememiş, başka bir ifadeyle Güney ve Kuzey arasında kalmış bir ülkedir.¹³³ Bu yüzden de Brezilya’nın Güney ilişkilerinde oynayacağı rol, yeni bir “merkez” olma hedefi çerçevesinde şekillenmekte ve Afrika’yla ilişkilerinde yeni bir Kuzey rolü üstlenmekten öteye gidememektedir. Bu yüzden de Brezilya-Afrika ilişkileri, iki eski sömürge arasında kurulan eşit bir ilişki değil, yükselen bir ülkenin, yeniden sömürgeleştirildiğine dair ciddi kaygılar doğuran bir bölgeyle kurduğu eşitsiz bir ilişkidir. Afrika ülkelerini hammadde ihracatına ve teknoloji ithalatına yönelterek artı değerini Kuzey’e ya da bir başka “Güney”e aktarılmasından kaynaklanan bu eşitsiz ilişki, bağımlılığın ve sonuçta emperyalizmin temelini oluşturmaktadır.

Sonuç olarak “Güney-Güney” ilişkileri, sadece Kuzeyli aktörlerin bu süreçte aktif rol oynamasından dolayı değil, aynı zamanda Brezilya gibi Güney’in yükselen aktörlerinin Kuzey’in rolünü sürdürmesi yüzünden de gerçek bir dayanışma ilişkisi olamayacaktır. Lula döneminde yükselen Brezilya’nın “Afrika Rönesansı”nı destekleyecek potansiyeli ve deneyimi olduğu açıktır, ancak bu potansiyel, mevcut koşullar içinde Afrika’ya kalkındırma bile bu ancak bağımlı bir kalkınma olacak ve dolayısıyla Afrika’yla yeni bir bağımlılık ilişkisi kurmaktan öteye gidemeyecektir.

Kaynakça

Alden, Christopher, “Emerging Powers and Africa”, *LSE Ideas Strategic Update: “Resurgent Continent? Africa and the World”*, Mart 2010, s. 12-19. [<http://www2.lse.ac.uk/IDEAS/publications/reports/SU004.aspx>], (erişim tarihi 11.01.2011).

¹³² Andrew Hurrell, “Brazil and the New Global Order”, *Current History*, Vol. 109, No. 724 (2010), s. 66.

¹³³ Daniel Flemer, “Brazilian Foreign Policy in the Changing World Order”, *South African Journal of International Affairs*, Vol. 16, No. 2 (2009), s. 161, 165.

- Alden, Christopher ve Marco Antonio Vieira, "The New Diplomacy of the South: South Africa, Brazil, India and Trilateralism", *Third World Quarterly*, Vol. 26, No. 7 (2005), s. 1077-1095.
- Baladão Vieira, Maíra Baé, "The Semi-periphery in Africa: The Case of Brazil", Conference Paper, [http://www.aegis-eu.org/archive/ecas4/ecas-4/panels/1-20/panel-8/Maira_-_First_draft-%283%29.pdf], (erişim tarihi 24.01.2012).
- Barbosa, Alexandre de Freitas, Thais Narciso ve Marina Biancalana, "Brazil in Africa: Another Emerging Power in the Continent?", *Politikon*, Vol. 36, No. 1 (2009), s. 59-86.
- Beato, Lucila Bandeira, "Inequality and Human Rights of African Descendants in Brazil", *Journal of Black Studies*, Vol. 34, No. 6 (Temmuz 2004), s. 766-786.
- "Brazil's Foreign-aid Programme: Speak Softly and Carry a Blank Cheque", *The Economist*, 15.07.2010.
- Captain, Yvonne, "Brazil's Africa Policy under Lula", *The Global South*, Vol. 4, No. 1 (Bahar 2010), s. 183-198.
- Cardoso, F. H. ve Enzo Faletto, *Dependency and Development in Latin America*, University of California Press, Berkeley, 1979.
- Cirhinlioğlu, Zafer, *Az gelişmişliğin Toplumsal Boyutu*, İmge Kitabevi, Ankara, 1999.
- Dávila, Jerry, *Hotel Trópico: Brazil and the Challenge of African Decolonization, 1950-1980*, Durham, Duke University Press, 2010.
- Do Rosário Linhares, Luiz Fernando, "Kilombos of Brazil: Identity and Land Entitlement", *Journal of Black Studies*, Vol. 34, No. 6, (Temmuz 2004), s. 817-837.
- Doelling, Rachel, "Brazil's Contemporary Foreign Policy towards Africa", *Journal of International Relations*, Vol. 10 (Bahar 2008), s. 5-11.
- Duarte Villa, Rafael ve Manuela Trindade Viana, "Política Exterior Brasileña: Nuevos y Viejos Caminos en los Aspectos Institucionales, en la Práctica del Multilateralismo y en la Política para el Sur", *Revista de Ciencia Política*, Vol. 28, No. 2 (2008), s. 77-106.
- Flemes, Daniel, "Brazilian Foreign Policy in the Changing World Order", *South African Journal of International Affairs*, Vol. 16, No. 2 (2009), s. 161-182.
- Freemantle, Simon ve Jeremy Stevens, "Placing the BRIC and Africa Commercial Partnership in a Global Perspective", *Standart Bank*, 19.05.2010, [<http://ws9.standardbank.co.za/sbrp/DocumentDownloader?docId=3276>], (erişim tarihi 07.01.2012).
- Freemantle, Simon ve Jeremy Stevens, "Brazil Weds itself to Africa's Latent Agricultural Potential", *Standart Bank*, 01.02.2010, [<http://ws9.standardbank.co.za/sbrp/DocumentDownl oader?docId=3164>], (erişim tarihi 07.01.2012).
- French, Howard W., "China in Africa: All Trade, With No Political Baggage", *The New York Times*, 08.08.2004.
- Gomez, Eduardo J., "Brazil's Blessing in Disguise: How Lula Turned an HIV Crisis into a Geopolitical Opportunity", *Foreign Policy*, 22.07.2009.

- Grecoa, Dirceu B. ve Mariangela Simao, "Brazilian Policy of Universal Access to AIDS Treatment: Sustainability Challenges and Perspectives", *AIDS*, Vol. 21, No. 4 (2007), s. 37-45.
- Guilhon Albuquerque, Jose Augusto, "Brazil : From Dependency to Globalization", der. Frank O. Mora ve Jeanne A. K. Hey, *Latin American and Caribbean Foreign Policy*, Oxford, Rowman&Littlefield Publishers, 2003, s. 267-288.
- Hurrell, Andrew, "Brazil and the New Global Order", *Current History*, Vol. 109, No. 724 (2010), s. 60-66.
- IMF Regional Economic Outlook: Sub-Saharan Africa, Nisan 2011, [<http://www.imf.org/external/pubs/ft/reo/2011/afr/eng/sreo0411.pdf>], (erişim tarihi: 26.02.2012).
- "Late in, First out: Brazil is the First Latin American Country to Emerge from Recession", *The Economist*, 14.09.2009.
- Lechini, Gladys, "Middle Powers: IBSA and the New South-South Cooperation", *NACLA Report on the Americas*, Vol. 40, No. 5 (2007), s. 28-32.
- Lechini, Gladys, "Is South-South Co-operation Still Possible? The Case of Brazil's Strategy and Argentina's Impulses Towards the New South Africa and Africa", der. Atilio A. Boron ve Gladys Lechini, *Politics and Social Movements in an Hegemonic World: Lessons from Africa, Asia and Latin America*, Buenos Aires, CLACSO, 2005, s. 319-346.
- Maag, Isabelle, "Brazil's Foreign Economic Policy: South-South, North-South or both?", FES (Friedrich-Ebert-Stiftung) Briefing Paper, Mart 2005, [<http://library.fes.de/pdf-files/iez/global/50086.pdf>], (erişim tarihi 08.02.2012).
- Mokoena, Refilwe, "South South Cooperation: The Case for IBSA", *South African Journal of International Affairs*, Vol. 14, No. 2, 2007, s. 125-145.
- Nassar, André Meloni "Brazil as an Agricultural and Agroenergy Superpower", der. Lael Brainard ve L. Martinez-Diaz, *Brazil as an Economic Superpower?: Understanding Brazil's Changing Role in the Global Economy*, Washington, The Brookings Institute, 2009, s. 55-80.
- Nevins, Lawrence, "Brazil and Africa", *Journal of Inter-American Studies*, Vol. 6, No. 1 (Haziran 1964), s. 121-123.
- Quadros, Jânio, "Brazil's New Foreign Policy", *Foreign Affairs*, (Ekim 1961), s.19-27.
- Pearson, Tamara, "Africa-South America Summit in Venezuela Cements South-South Collaboration", 27.09.2009, [<http://venezuelanalysis.com/news/4822>], (erişim tarihi: 12.02.2012).
- Saad Filho, Alfredo, "Neoliberalizmin Hegemonyasının Kırılması: Brezilya için Alternatif Ekonomik Politikalar", der. Ceyhun Gürkan, Özlem Taştan, Oktar Türel, *Küreselleşmeye Güneyden Tepkiler*, Ankara, Dipnot Yayınevi, 2006, s. 143- 160.
- Saad Filho, Alfredo ve L. Morais, "The Costs of Neo-monetarism: The Brazilian Economy in the 1990s", *International Papers in Political Economy*, Vol 7, No 3, 2000, s. 1-39.
- Saad Filho, Alfredo, "New Dawn or False Start in Brazil? The Political Economy of Lula's Election", *Historical Materialism*, Vol. 11, No. 1, 2003, s. 3-21.
- Sachs, Ignacy, Jorge Wilhelm, Paulo Sérgio de Moraes ve Sarmiento Pinheiro, *Brazil: A Century of Change*, The University of North Caroline Press, 2009.

- Sansone, Livio, Elisée Soumonni ve Boubacar Barry (Der.), *Africa, Brazil and the Construction of Transatlantic Black Identities*, Trenton, Africa World Press, 2008.
- Seibert, Gerhard, "Brazil in Africa: Ambitions and Achievements of an Emerging Regional Power in the Political and Economic Sector", Conference Paper, [<http://www.nai.uu.se/ecas-4/panels/1-20/panel-8/Gerhard-Seibert-Full-paper.pdf>], (erişim tarihi 12.01.2012).
- Soares de Lima, Maria Regina ve Monica Hirst, "Brazil as an Intermediate State and Regional Power: Action, Choice and Responsibilities", *International Affairs*, Vol 82, No. 1 (2006), s. 21-40.
- Sombra Saraiva, José Flávio, "The New Africa and Brazil in the Lula Era: The Rebirth of Brazilian Atlantic Policy", *Revista Brasileira de Política Internacional*, Vol. 53 (2010), s. 169-182.
- Southall, Roger ve Henning Melber *A New Scramble for Africa?: Imperialism, Investment and Development*, Scottsville, University of KwaZulu Press, 2009.
- Special Unit for South-South Cooperation: Background, [<http://ssc.undp.org/content/ssc/about/Background.html>], (erişim tarihi 14.03.2012).
- Stuenkel, Oliver, "Brazil in Africa: Bridging the Atlantic?", *Post-Western World*, 15.01.2012.
- Sweezy, Paul, *Marksizm Üzerine Dört Ders*, çev. Tuncel Öncel, İstanbul, Yordam Kitap, 2009.
- Sweig, Julia E., "A New Global Player: Brazil's Far-Flung Agenda", *Foreign Affairs*, Vol. 89, No. 6 (2010), s. 173-184.
- The African Development Bank Group Chief Economist Complex, "Brazil's Economic Engagement with Africa", *Africa Economic Brief*, Vol. 2, Issue 5 (Mayıs 2011), s. 1-11.
- The World Bank Report, "Bridging the Atlantic: Brazil and Sub-Saharan Africa, South-South Partnering for Growth", [<http://siteresources.worldbank.org/AFRICAEXT/Resources/afrika-brazilbridgingfinal.pdf>], (erişim tarihi 12.01.2012).
- The World Bank Report, "Africa's Future and the World Bank's Support to do it", Mart 2011, [http://siteresources.worldbank.org/INTAFRICA/Resources/AFR_Regional_Strategy_3-2-11.pdf], (erişim tarihi 07.02.2012).
- UNCTAD Economic Development in Africa Report 2011, "South-South Cooperation: Africa and the New Forms of Development Partnership", [http://www.unctad.org/en/docs/aldcafrica2010_en.pdf], (erişim tarihi 02.03.2012).
- Veltmeyer, Henry, *Latin Amerika ve Başka bir Kalkınma*, çev. Özkan Akpınar, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2006.
- Vigevani, Tullio ve Gabriel Cepaluni, "Lula's Foreign Policy and the Quest for Autonomy through Diversification" *Third World Quarterly*, Vol. 28, No. 7 (2007), s. 1309-1326.
- Visentini, Paulo Fagundes, "Prestige Diplomacy, Southern Solidarity or "Soft Imperialism"? Lula's Brazil-Africa Relations", *SÉCULO XXI*, Porto Alegre, Vol. 1, No. 1 (Haziran-Aralık 2010), s. 65-84.
- White, Lyal, "Understanding Brazil's New Drive for Africa", *South African Journal of International Affairs*, Vol. 17, No. 2 (2010), s. 221-242.

-
- Yonemura, Akemi, “Brazil in Africa”, *Norrag News*, No. 44, Eylül 2010, s. 40-42. [www.sdc-education.net/fr/.../NN44.pdf], (erişim tarihi: 14.01.2012).
- Zabcı, Filiz, “Dünya Bankası’nın Küresel Pazar İçin Yeni Stratejisi: Yönetişim”, *SBF Dergisi*, Vol. 57, No. 3 (Temmuz-Eylül 2002), s. 151-180.
- Zoellick, Robert B., “Kriz sonrası?”, 28.09.2009, [<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/NEWS/0,,contentMDK:22329081~pagePK:34370~piPK:42770~theSitePK:4607,00.html>], (erişim tarihi 03.03.2012).